

ს ვ ა ლ ი

2443

საბოლთიკო, საბოლთიკო და სალიბერალური ნახატებიანი „გაზეთი“ გამოდის უწყველ კვირა დღეს
№ 1 ი ა ნ ვ ა რ ი 2 1900 წ. № 1

შინაარსი: 1900. წ. ჰეორდანიასი. — სახანაწლო ამონაგენისი დ. თ. — ლისა. — ჩვენებური ზრუნვა საზოგადო საქმისა თვის სტუმრისა. — სახანაწლო საუბარი ავთანდილისა. — ორმოც და ათი წელი ქართული თეატრისა ივ. გომართლისა. — ივ. დის მოგზაურობა (ფანჯარა) ია. ევალაძისა. — საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობა მეცხრამეტე საუკუნეში ფ. მახარაძისა. და განცხადებები

რედაქციის ადრესი: არტილერიის ქუჩა № 5, იმის პირდაპირ, სადაც წინეთ რედაქცია იმყოფებოდა.

FL 1160

საბოლთიკო, საბოლთიკო და სალიბერალური ნახატებიანი გაზეთი

„ს ვ ა ლ ი“

გამოვა 1900 წელსაც ყოველ კვირაში ერთხელ ერთიდან სამ თაბახამდე იმავე პროგრამით როგორც 1899 წელს.

რედაქციისაგან: ახალი წლიდან „კვალს“ მივატანა პარაზიტის ყველა განყოფილებაში, რისთვისაც შედგა გუდამიზ თანამშრომელთა სარედაქციო წრე.

გაზეთი წლიურათ ღირს გაუზანელათ 7 მანეთათ, ხოლო გაგზანელთ 8 მანეთ. ნახევარი წლით გაუზანელათ 3 მან. 50 კაპ., გაგზანელთ 4 მანეთ. სამი თვით გაუზანელათ 2 მანეთ., გაგზანელთ 2 მ. 50 კ. თათო ნომერი სამ შაურათ. ხელის მომწერლებს წლის ფული შეუძლიათ ნაწილ-ნაწილათ გამოგზანონ.

ხელისმოწერა მიიღება თფილისში „წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში“ (Дворцовая ул. Д. зом. баня № 101) და თვით „კვალის“ რედაქციაში არტილერიის ქუჩა, № 5, კორპუსის ახლო.

ფოსტის ადრესი: Тифлисъ редакция „КВАЛИ“.

1900.

თას რეასი... აღარ არის!
იშვა აიას ცხრაასი!
ასრულდა წესი ღროთა ბრუნისა!

ღვიდან ერთი საუკუნე გამოდის საზოგადო ხმარებიდან და მის ალავს იჭერს გეორე საუკუნე.

ღვიდან აღამიანის გონებაში იშლება ძველი წელ-

თა აღრიცხვა და იწყება ახალი.

ღვიდან მეცხრამეტე საუკუნე იღვენება ყოველი მხრიდან, ყველა სფერიდან... ის აღარ მოიხსენიება ოჯახში, საზოგადოებაში, ცხოვრებაში. მართალია, მეცნიერება, ასტრონომია შემოგვქანებს, მოიცავს, ნუ ჩქარობთ, ამ ღვენულს კიდევ დარჩა ერთი წლის სიცოცხლეო, მარა ამას ვინ უყურებს,

საქართველოს
პარლამენტის
ბიბლიოთეკის
განცხადება

ერს დაარწმუნებს, ვის დააჯერებს, ახალი საუკუნე არ დამდგარაო. რომ კი დადგა, საუკუნის სახელწოდება რომ კი შეიცვალა, ერთა ასეულის მაგიერ ყოველი რომ გამოვლად! გუშინ ვამბობდით ათას რევას... დღეს კი ათას ცხრაას. განსხვავება დიდი, ცვლილება ღრმაა. 1) და აი, ეს ხედება ხალხის გონებას და აჩუქებს მის წარმოდგენას. გამოცვლა წლის ხომ ძალიან ხშირი და ჩვეულებრივია, მარა მასაც კი რაღაც განსაკუთრებითი სინარულით და აღფრთოვანებით ეყვებებით. ეღვრებასწაულობთ ახალ წელიწადს. საუკუნის გამოცვლა? ეს ხომ ასე იშვიათი და არა ჩვეულებრივია, მას ბედნიერი კაცი მოესწრება და, მაშასადამე, ის გაცილებით უფრო სასინარული და სადღესასწაულია. მაშ, ეღვრებასწაულობთ ახალი საუკუნე!

ახალი საუკუნე—ეს ახალი ხანაა, რომელსაც ჩვენ ჯერ არ ვიცნობთ, და გვსურს კი რამენაირათ გავეცნოთ.

ახალი ხანა—ეს ახალი ცხოვრებაა, რომელიც ჯერ არ დაწყებულა, და გვსურს კი ჩქარა დაიწყოს.

ახალი ცხოვრება—ეს ახალი სიტუაციაა, რომელიც ჯერ არ გვეგონებია და გვინდა კი ადრე ეგვიტ.

და აი ჩვენ თავს ეყვითნებით: რანი ვიქნებით მეოცე საუკუნეში? რა კარგია წინასწარმეტყველება, რა სასიამოვნოა მომავლის დაბეჯითებით ცნობა! მარა, არა, მგონია, ვცდებით, ეს არ უნდა იყოს ასე კარგი, ასე სასიამოვნო. და ეს იმიტომ კი არა რომ მომავალი არ გვინტერესებს, პირიქით, სწორეთ იმიტომ, რომ ის მეტისმეტათ გვინტერესებს, მეტისმეტათ გვწუროს ჩვენი ბედი მის ბეჯს შევეუკავშიროთ, უყვარდების წყარო იქ ვეძიოთ. ყველა ეს კი გვაშინებს, გვაფრთხობს, გვაკანკალებს, ვაი თუ ვი-

1) გერმანიის უმადლესმა მთავრობამ ოფიციალურ-რთ გამოაცხადა, საუკუნე ბოლოვდება და პირველი ინიციალს დიდი ამბით იდგესასწაულა ახალი საუკუნის დასაღება და მასთან ერთათ იდგესასწაულა შტკსმ. ამ ოფიციალურ განცხადებაში სსკათა შორის წერია: მართალია: რითმეტყავ ამბობს, რომ საუკუნის ცვლილება ხდება ერთი წლის მეტად, მარა ხალხის გმნობა კი არ არის აის თანახმა და საუკუნის სასულის ცვლილებასთან აკავშირებს საუკუნის ცვლილებასაც. მაშასადამე 1900 არის ახალი საუკუნის დაწყება. ამას ამოწმებს ადამიანის საღა მსჯელობა და ხალხის პოლიტიკურ თუ ეკონომიურ ცხოვრებაში ამას აქვს მნიშვნელობა. დეკა კამინეტეში, როგორც სურთ ისეთი ანგარიშები აკეთონ. ერთი სიტყვით, ხალხის საუკუნე ახლა იცვლება, ხოლო დიდიტანტების მეტე.

წინასწარმეტყველოთ ის რაც სრულებით არ გეწადია... არა, არ გვინდა ამის გაგება და მათი ღლიბა ღმერთა, ვერც გავეგებთ. მომავალი უბედურებაში დღესვე დარწმუნება—ეს დღესვე გაუბედურებაა, და მერე კარგია ეს? ის არა ჯობდა, რომ რამდენიმე ხანს კიდევ ბედნიერათ გვეგრძნო ჩვენი თავი? წარმოდგენა მომავალი უბედურობაზე დღევანდელ ნამდვილ ბედნიერებას მიწასთან გასწორებს. მერმისა გადაგვექცევა აწმყოთ და აწმყო მერმისათ.

მარა რატომ მარც და მარც ეს ასე წარმოვიდგინოთ, შეიძლება ხსნის ბოძა მერმისშია დასაბილი, ალთქული ქვეყანა იქ არის გაჩაღებული. და რომ ამაში ახლა ვიყოთ დარწმუნებული სასარგებლო არ არის? ნება მომეცით, ამაშიც დავექვდე, მე მგონია, არც ეს არის სასარგებლო. მომავალი სიტუაცია დაღვანდელ სიმწარეს ჩრდილავს. მომავალი სიტუაცია დღევანდელ ბოროტებას ხელს აფარებს, ნუ სწუხართ დღეს, ვინაიდან მომავალი შენიაო, ჩინებული იმედია! აიტანე ყოველივე უწესოება, მოითმინე ყოველიწიერი უსამართლობა—ეს ხომ ბრძოლის, ხელის გაქანების უარს ყოფაა, ეს ხომ ადამიანის დაძინება და ცოცხლათ დასამარებაა. არა, არ გვინდა არც ეს.

მაშ რა გვინდა, რა გვეჭირება? გვეჭირება ერთი რამ: სიუბიწლე აწმყოში, გზის განათება და გაკაფვა დღევანდელ ცხოვრებაში და ეს შეგეძენს საუკეთესო მომავალს. ხვალინდელი დღე ხომ დღევანდელი დღის გაგრძელებაა და თუ დღეს არაფერი მოგვიმოქმედია, რა უნდა გაგრძელდეს ხვალ?

ახლა შეგვიძლია ისევ ვიკითხოთ: რანი ვიქნებით მეოცე საუკუნეში? ვიქნებით ის რაც ვიყავით მეცხრამეტეში და კიდევ რაღაც. ეს გამოუცნობელი მომდინარეობს გამოცნობილისაგან, ისე როგორც მეოცე საუკუნე მომდინარეობს მეცხრამეტესაგან. ყოველივე ხანა შედგება ორი ეგზობალი ელემენტისაგან: ერთი წინ მიდის და იფურჩქნება, მეორე უკან მიდის და ირღვევა. ის რაც მე-XIX საუკუნეში წინ მიდიოდა, წინ წავა მეოცეში, სანამ ერთიანათ არ გაიშლება; ის რაც უკან მიდიოდა მეცხრამეტეში, უკან წავა მეოცეშიც, სანამ ერთიანათ არ დაირღვევა. აი გზანი მერმისისა.

მერე რა მიდიოდა წინ ან უკან? რა გააკეთა გავლილმა საუკუნემ? რა გააკეთა და ის რაც არც ერთ საუკუნეს, არც ერთ ხანას არ გაუკეთებია. მან დაუდგა კაცობრიობას ორი მტკაცე საძირკველი, სახელდობრ: გამარჯვება მეცნიერების და გაუმჯობესობა ხალხის მდგომარეობის. მეცნიერებამ უარყო ცრუმორწმუნეობა და ხალხმა ძველი ცხოვრება, სამუშაოთ შემოიღეს მანქანები, სამო-

გზაუროთ ორთქლით მავალი, საამბოთ ტელეგრაფი, სალაპარაკოთ ტელეფონი. შემოკლდა დრო და მანძილი. შეიქნა ახალი სარბიელი, ახალი სფერა და მით გამოიკვალა ხალხის მდგომარეობა და შეხედულობა. ევროპის ხალხთა სურვილი დაეფუძკვა კუთხედით ევროპის პოლიტიკურ წყობილებას. ამ წყობილებაში თანდათან მეტ ხმას და ძალას იძენს ხალხის უმრავლესობა... ერთი სიტყვით, ხალხი და მეცნიერება—აი რა წამოაყენა წინ მეცხრამეტე საუკუნემ და ეგვევ გადასცა მეოცეს. ეს ორი მხარეა ერთი და იმავე მოვლენის, ერთი და იგივე მოძრაობის. ეს არის პროგრამა ახალი საუკუნის...

ჩვენ, ქართველები, კაი ხანია ჩავებით ამ საერთო ფერხულში. ჩვენც შევეუფავით ევროპული ცივილიზაციის გადმოტანას და საკუთარ კულტურაზე დანერგვას. შეიძლება ამას ჩვენც ვე ნებით არ ვშერეოდეთ, ჩვენ მას კიდევაც ვეწინააღმდეგებოდეთ და კარ-ჩაკეტილობას ვნატრობდეთ, მარა ის მაინც მოდის ჩვენც და ჩვენც ძალა-უნებურათ მიედევართ მისკენ. ამ ორი ელემენტის შეერთება, შეკავშირება და შედუღება ჩამოასხამს ერთ მთელს, რომელსაც ქართული განახლებული ცხოვრება ეწოდება. და აი, შემდეგ უგზო-უკლო ხეტი-ალისა და შინაური წყობილების არე-დარცვსა, მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ამ გზას დაედქოთ. აზური ქერქის თანდათან გამოცემა და ევროპიულის შეთვისება—აი რა პროგრამით შევალეთ მეოცე საუკუნის კარები.

ამ პროგრამის პირველი მუხლი აღიარებს ევროპიულ მეცნიერებას და ქართველი ხალხს. ორივე ეს კი მოასწავებს ძველი ცხოვრების დარღვევას, ძველი აზროვნების დატოვებას და ახალი ურთიერთობის აღორძინებას. მაშასადამე, ჩვენი ცხოვრების ერთი ელემენტი უკან იხევა, სუსტდება და ისპობა, ხოლო მეორე ელემენტი წინ მიდის, მძლავრდება, და ქვეყანას ეფ ნება. ის რაც მიდიოდა გავლილ საუკუნეში, უნდა წავიდეს დამდეგ საუკუნეშიაც და ის, რაც მოდიოდა მაშინ, უნდა მოვიდეს ახლაც. და მერე ვინ მიდის? ვინ და თვითონ ხალხი, ხალხის მოწინავე ნაწილი. ის თანდათან ფხიზრდება, სული გონებით იხედება და ევროპიულ ემბაზში ხათლის-ლებას ეპირება. და მერე ვინ მიდის? მიდის ყველა ის, ვინც ელობება ამ მოძრაობას. მიდის ფეოდალი, რომელიც ვერ ეწვობა ამ ახალ ვითარებას, მიდის ინტელიგენტი, რომელიც უარყოფს ამ ახალ მომდინარეობას, მიდის მოღვაწე, რომელიც ვერ ხედავს ამ ახალ ლტოლვილებას, მიდის და მიდის... და მეოცე საუკუნეში კიდევაც გაქრება.

ღიახ, მეოცე საუკუნე არ არის საუკუნე უკან-

ჩამორჩენილთა და გზა დაბნეულთა. აქ არ აქვს ადგილი აზრის სიღუბეებს და ორკოფობას, მოქმედების სიყალბეს და გულჩახვეულობას. აქ არ არის მათთვის შესაფალი, აქ დაბნულია მათთვის კარები და რამდენიც უნდა იძახონ, ახალ-საუკუნეში გადმოვედითო, ისინი მაინც ძველ საუკუნეში დარჩებიან, ისინი მაინც წარსულის ტყვე იქნებიან...

მეოცე საუკუნე—ეს არის საუკუნე თანამედროვე აზროვნების, თანამედროვე მიმართულების და მოძრაობის. მისი ფარხმალა გულწრფელობა მოუქცევაში, მოუქდელობა საქმეში, პირდაპირობა დამოკიდებულებაში. ამათთვის ღაა აქ ყველა კარები, ამათთვის ფართოა აქ სარბიელი, ამათვის ბევრია აქ სამკალი...

აი, ამ დიდებული ხანის დასაბამი არის დღეს! ამ დიდებული საქმის დასაწყისი არის ათას-ცხრაასი! ნუ შეგვაშინებს ეს, რომ ეს უცნობია, ნუ დაგვაფრთხობს მისი შეუჩვეულობა, მისი სიახლე და ახალგაზობა. დავეყნოთ ჩვენ თავს, ჩვენსავე ძალონებს და იმედით შევხედეთ მომავალს!

და შენ, ჩემო მკითხველო, გისურვებ, ყოფილიყო ნამდვილი შეილი ახალი დროის, ნამდვილი მუშაკი ახალი საქმის. ნუ უარყოფ იმას, რაც დაგაბარა მეცხრამეტე საუკუნემ, ნუ უმტყუნებ იმას, რისთვისაც მოგიწოდა მეოცე საუკუნემ!

ნუ დაივიწყებთ, რომ დღეს გათენდა 1900...

ნ. ყოჩბანი.

სხვა-და-სხვა ამბავი.

მთავარ მართებლის ? ძანებით დათხოვნილია გაზეთი „კავკასის“ რედაქტორობისაგან ე. ველიხოვ. ხოლო მის ადგილს დროებით რედაქტორათ დანიშნულია საგლეხო საკრებულო კანცელარის უუროსი მ. მ. ტუბენკოვი.

სახალწლო ამონაკენეაი.

ამოგზავროთ შორს არ წავალ, და არც ძღმისს მე გრძლათ რებს, აქვე ახლას, ამ სახასავს სხვა რომელი შეედრება?— მამულიშვილთ მცირე გუნდი გაყოფილა ორ პანაკათ, რითაც ერთი სუფს იბრუნებს, მეორეს აქვს გუღმი ნაკათ!.. ერთი თავის მოქმედებით წინ წასვლაში თან-და-თანობს;

მეორე გი მის შიდაშირ
 ხმაღს ირღუნგებს, ჩუმთანობს...
 ერთ ბანაკში გაჭედილიან:
 „აქ სამშობლო იღუბება!“
 მეორიდან ბანს აძლევენ:
 „აქ უჩინრათ მკვდრეთით დგება!“
 ასე უკვლავ თვის ვ თქმულით
 ხელ მძღვანელობს, იგი მოსწონს
 და ვის ხასხუთ ა სს შიდაშირ
 იმათ ამოღებს და მათ გამგონს?..
 ე-თსულობა, ერთგულობა
 თითქმის უკვლავს დაჭკარვიან
 და მამულის სიუკარულირ
 ჩვენებურათ ამას ჭკვი!..
 მარა... ვნახათ!—ჟერ დღერა,
 ნუ გვეჩენება გულში შიში!..
 დეე მჯობნის და ნაჯობნის
 თვით დრომ მოგვეტოს ანგარიში!..

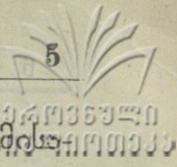
მოღვესენი გაგვიმჩვენდენ,
 ამას თვით დარ უნდა;
 მარა რა ვქნათ, რომ ზოგ მათგანს
 წამსვე თუნი გაუსუნდა!..
 ვიცი ბევრი — გრძნობით, სიტყვით
 ღვესის თქმა არ ესეჩსება,
 მარა ძალაუნებურათ
 შოკოტ გუნდში ეგვესება!..
 სულ სხვა არის ანდაშტებრ
 მთლათ ანსების მიმზიდველი,
 გულის, გრძნობის და გონების
 ცაღ მუხანი და აღმგზნებელი...
 და ბევრია ამასთანა? —
 ერთი, რაღი, მეტიც არა!
 სულ სხვა არის ჭკვიანსებრ
 მოჭკვიანე მეორინარ:
 მისში რამ ვარდს უგალობს,
 და ივლისში ჩრდილი უყვარს,
 რქტომბერში რთუელს ადიღებს,
 ია ვარში ეტრფის ბუნარა!..
 თუ სხნილია მწვადს უმღერის,
 ღობილს ვი დიდ მარხვაში
 და ამ გვარათ დროს ატარებს
 ასეთ თუჩრებ-განზრანგაში!..
 ის ამ სახით მოღვაწეობს,
 გაგვარძელათ რაღა ბევრი
 და მწეწალი მასაც ჭკვი-
 ვითომ „დროის შესაფერი“.

უშტეტელი რამე არის,
 ვით მოჩვევი შავი ზღვისა,
 საშირადო ჭანგზე სტეკნის,
 გობა-ვიტის და ღანღისა!..
 რამ არ ჭეჭირობთ, ისე ჩუმათ
 შორს გაგატანს მტკეჭს და ნაგავს,
 გამოგვანძღავს, გამოგვართრებს

და შირდათ სულ სხვას ჭკავს!..
 თვით რაც მოსწონს, რასაც ჭეჭირობს,
 აქეთ-იქით თვალს ატრებს
 და თითონ შორს ვერ მხედველი
 შენ გულშიც მას დაეძებს!..
 და, ვინ იცის, თუ ვაწილდა,
 ზიზღით თვადებს აგარიღებს,
 რაც ვაჭრულათ, სულს არ აძლევის,
 ისიც იმას სულს არ ჭკვიღებს!..
 რა უნდა ვქნათ! — მას აჯავრის
 სურდო ცხვირში მინაკისი
 და მიტომაც ვარდს ვერ ჭეჭონსაკის
 ზოგაერთი კრიტიკოსი.

ვაჭკავივით მოტიტინე,
 თუთიუქის ნათესავი,
 ჩხიროს სამსხო რამ გამსადარა,
 დაჭკვლია მკაღზე ტყავი,
 უსაქმობით მედიფერი
 და ბუღვარის დვილი შვილი
 დაუხრცულაობს, დაცუნცულაობს
 ვაქსტონი ფრთა ვაშლილი!..
 და მხოლოდღა მას სსქმობს:
 აქეთ იქით ატეეტს თვალს
 და ვაბანებს დაეძებს, ვით
 მეძებარი ვურდღელის ვაზლს!..
 საზრუნავი სხვა არა აქვს
 მადღიერს ბედის წერის,
 ბუღვარებში დროს ატარებს,
 ქაღებს ეტრფის და დამღერის:
 ..ეს სოფელი სოფლათ მინდა,
 ქუთაისი ქალაქათა;
 რა ქუდათ არ ძიმაჩნია,
 დედა-შიწ ქალაქნათა!..
 მან საუნჯე გონებრივი
 მთლათ შესწირა „ვერს“, „მამს“,
 იმათ უკვეს მვირფის გუნდრუეს
 და შესასის „ვამა-ვამს“.

უვარცხვით ბატონებო,
 ერთი რაღაც დამავიწყდა —
 მართალს ვიტყვი, რასაც ვიტყვი
 ასევე სული არ წამიწყდა:
 უსაქმერი მოსკირნი
 ჭრულა-ჭრულა ვეშელები,
 ცუდათ მსხდომნი დღე და დამე
 და ბუღვარის ვართ მტველები —
 უკვლავ ერთი მეორეზე
 კვლევტი და ღამაზია,
 სხმაჩუხათ აქეთ ბუღვარი
 და თან „ბადღოს მადზია“.
 სხვა შრომას და სხვა სსქმობას
 ახა რადის კადრულაობენ; —
 უქმი დროის მოსაგვლათ
 მხოლოთ „ფრანცუზ-კადრულაობენ“.
 ნუ თუ ბედმა ევას ტომი

მთლათ ვინუღუე გაატურა
და მათი დრის ტარებითა
საუგუნუე მიიწურა?..
მაჲ... მათ ასპარესი
გამოუჩნდათ ამ სანუბში,
ახალია, სსკა გვარია:
„კინკობანა აჩქეგებში“.
ამას ვგადრებ მხლათ, მხოლოთ
ზოგიერთა შლიამსნებს:
ამსანენ, რაჲ ჰხიბლავდენო
მეკენჭებს და სსკა სმოსნებს.. !!

ერთ ვასშამუე მიმიწვიეს
მ, მოწილი თქვენა მონა,
არ მინდოდა წასუდა, მაჲ
რამ აჩვიე გამიგონა!..
გახელი, რაჲ მქენა;
სუფრა დამსვდა გამართული,
ქარკელები ყვეს, მაჲ
არ მესმოდა იქ ქართული!..
ქალი, ვაჲი არკული
სულ სსკა ერთ ჭაკეგობდენ
და ჩვენ სუფრულ სადღეგმქელს
ამ ერთვე მქამგობდენ!..
ეს მოგვქენა ჩვენ სუფრაზე
ეურში მხსელეტა, გულზე მკებნდა
და ხან მწარეთ ჩაფიქრებულს
თვალზე ტრემლებს მომაღინდა!..
გულში მწარეთ გავიფიქრე,
ზრგვრსია ესეც არა?
ნუ თუ, სუ თუ ესეც კი წინ
გადადგმა ფხის?.. მაჲ...

მაჲ აწ კი ბოდიშს ვიხდი,
გამიგმქელდა სიტყვა მგონი,
რაც ვთქვი კმაჲ, თუ კი არის
გულით მსმენი და გამგონი.
თუმც კი ვიცი - ეს ნათქვამი
ჩივილის და არ გამიგა,
მაჲ თუ ვთქვი, იმიტომ რამ
ნადელით საესე გული მტკიავა!..
„მოყვარესა შინში ძკასკენ
და ასმკენ მიმწარესა;
ხოლო შინში უთქმელობით
მტკის უთსწიან სამარესა“.
და.. მშვიდობით! დავიდადე,
კაღმს ვეღარ ვიჭერ სულში!..
ღმერთო, ღმერთო! ნუ მომასწრებ
სსკეთ შიკრებს ახალ წელში!..

დ. თ—ლი.

ჩვენებური ზრუნვა საზოგადო საქმეებში თვის.

ღეკემბრის 26 დღის 12 საათზე „ჯეჯილი“-ს
რედაქტორმა, ქ-მა ან. წერეთლისამ დასწრე საზო-
გადოებას წაუკითხა „ჯეჯილი“-ს ათი წლის არსებო-
ბის ანგარიში ქართულ ბიბლიოთეკაში. დაწერილ-
ბითი ანგარიშიდან აღმოჩნდა, რომ შემოსავალი
ერთ წელიწადს გარდა ყოველთვის ნაკლები იყო
გასავალზე, ამის გამო რედაქტორს ამ ათი წლის გა-
ნმავლობაში ორას თუმნამდე უზარალია. რედაქტო-
რი ანგარიშიდან მხოლოთ მას, რაც თავის ჯიბიდან
ფული დაუხარჯავს, თავის და სხვების უსასყიდლო
შრომას და შინაურ ხარჯს არ იხსენიებდა. რედაქ-
ტორი ერთათ ერთი საყმაწვილო ჟურნალის არსე-
ბობას, მის ბედობაღს უყურებდა ისე, როგორც
საზოგადო საქმეს, ამიტომ ვააცნო საზოგადოებას
ჟურნალის მდგომარეობა და თხოვა: სანამ შემქლო,
არაფერი დამიზოგავს და არც არაე-სთვის შემოტყო-
ბინებია ჩემი გაჭრეება; დღეის იქით ჟურნალის არ-
სებობა საშიშ მდგომარეობაშია და იქნება თქვენ მირ-
ჩიოთ რამეო, დასწრე საზოგადოებაში შეიქნა სჯა-
ბასა იმის შესახებ, თუ რატომ არ ჰყავს ერთათ ერთ
ჟურნალს ხელის მომწერთა საქმარ რიცხვი. ერთი
ამბობდა: ვაჲს ნაწარმოები ხშირათ აღარ იბეჭდება
და მისა ბრალიაო, მეორე ჯეჯილს წუნობდა, მესამე
რედაქტორის უფლების შესუსტებაში ხედავდა ჯე-
ჯილის ხსნას და სხე.

ბოლოს მაინც მიაჩნეს უმთავრეს მიზეზს, საზო-
გადოების გულ-გრილობას, (რალც მანქანებით ამის
მოხსენება „იერია“-ს დაეიწყა), საკვირველი მხოლოთ
ის არის, რომ ეს მიზეზი ფრიად ნათლათ გამოსჭვირს
ყოველ ჩვენ საზოგადო საქმეში და რათ დავილა ამდენ
ხანს 26 დეკემბრის კრებას? ჩენი საზოგადოება არ არის
ჯერ იმდენათ შეგნებული, ეროვნული თვით ცნობი-
რება არ არის ჩვენ ოჯახში იმდენათ განვითარებული,
რომ მას საყმაწვილო ჟურნალის მნიშვნელობა ესმო-
დეს,—თორემ წინა წლებში ჩვენი საუკეთესო მოლ-
ეაწენი და მწერლები თანამშრომლობდენ ჯეჯილში,
მაგრამ რედაქტორს მაინც ზარალ-ს ჰეტი არა უნა-
ხავსრა. თვით კრეაც ნათლათ ამტკიცებდა ამ სამ-
წუნარო მოვლენას: საყმაწვილო ჟურნალის არსებობა
განსაცდელშია და არც ერთი პედაგოგი არ მოსულა,
რომ თავისი აზრი გამოეთქვა. რადგანაც სადილის
ღრომ მოატანა და ჩვენი საზოგადოება ჯერ ჯერო-
ბით მართო პურიოთ მადლარ არს, იმის შესახებ, თუ
როგორ დავებმართო ჯეჯილსო, თავი აღარავის უმ-
ტერევიო. ერთმა თქვა: საზოგადოებას მეტი დახმარე-
ბა აღარ შეეძლიაო, მეორემ—ეგ წერა-კითხვის სა-
ზოგადოების საქმეა და მას ჩავებართო; მესამემ—
ამდენი თუ იზარალი, აწიკ გაუძღვებ ზარალსო და
სხე. ბოლოს საქმე მაინც კომისიის ამორჩევით და-
ბოლოვდა.

სტუმარი.

სახალწლო საუბარი.

მომიტყევე, ჩემო ტარიელ, თუ ამ ხანათ ჩვეულებრივი ავთანდილობა ვერ გაგიწიო! საქვეყნო ჭირვარამა წელში მომტეხა, თმა გამიჭალარავა, თვალთ დამაკლო და გმირული ძალ-ღონე მომიღუნა.

ღღეს ახალი წელიწადია და მინდა, მოლოცვასთან ერთათ ჩემი სამყოფა ადგილიც გამცნო. მე ცხოვრობ საქაჯეთში, მაგრამ აქ ნამდვილ ქაჯს იშვიათათ შეხედები; თმით შემოსილი ტანი, გრძელი ფრჩხილები, ბასრი კბილები, ცეცხლივით წითელი თვლები და უზარ-მაზარი ახმახი მოყვანილობა აქ ძვირი სანახავია, მაგრამ საერთოთ ამ ქვეყანას საქაჯეთი ჰქვია და, როგორც ჩანს, ღირსეულათაც დაურქმევიათ ეს სახელი... მაგალითათ, ვინმე შორეული რომ აქეთ წამოსვლას განიზრახავს, შიშისაგან თმა ებურძენება, ჰგონია ერთ-ერთი ქაჯი ცოცხლათეე ჩამნთქავსო, მაგრამ თნაც იმედი აქვს: იქნება იონა წინასწარმეტყველის მაგალითი ჩემზე განმორღეს და ქაჯის მუცლიდან უენებელი გამოვიდეთ. მაშინ ხომ მარტო საქაჯეთს კი არა, ქაჯთა სტომასქის ვითარებასაც შევისწავლი და ბრძენთა ბრძენის სახელს მოვიხვეჭო. აი, აქ არის ძაღლის თავი დამარხული, ჩემო ტარიელ, და ამიტომაცაა, რომ პატემოყვარეობა ძლევეს ხოლმე შიშსა...

ესეც უნდა გითხრა, რომ ღირს შესანიშნავი ქვეყანაა ეს მხარე. აქ ცხოვრების ჩარხი ისე ტრიალებს, როგორც ნამდვილ საქაჯეთს შეეფერება და, თუ მზგავსება რამა აქვს ამ ქვეყანას ზოგიერთ სხვა ქვეყანასთან, ეს მხოლოთ ის, რომ ახალი წელიწადი პირველი იანვრიდან იწყება. რაკი ახალი წელიწადი ვახსენე, ერთ რამეს გიამბობ და ამით დარწმუნდები, რომ ჩვენში მართლაც საქაჯეთი ყოფილა და არა საკაცეთი.

წუხელის ღამის ათი საათი იქნებოდა, რომ შინ დაებრუნდი და მადიანათ შეეუდექი ვახშმის კამას. მინდოდა, ახალ წელიწადს კარგათ, შეზარხოშებული შეეხედროდი, და ამიტომ, რამდენ ლუკმასაც შეეკამდი, იმდენ ჭიქა ღვინოს მივაყოლებდი ხოლმე. თაუდაპირველათ ვისაც ვიცნობდი და არ ვიცნობდი ყველას სადღეგრძელო და სამადლობელი დაეღიე, მერე მომაგონდა საცოდავი მიცვალებულები, რომლებიც ახლა ცივ მიწაში გაყინულ-გათოშინიან არიან, გული საშინლათ ამიჩილდა და დავიწყე მათი სულის შესანდობარის სმა. ადამ და ევადან მოყოლებული არც ერთი მიცვალებული არ დამიტოვებია ისე, რომ მისი სული არ მომეხსენებოდა ჩემ გულმხურვალე შესანდობარში, სხვათაშორის ღმერთს შევავედრე ჩვენგან დახოცილ ქაჯეთის ციხის მცველ-

თა სული და ის იყო ადგომას ვაპირებდი, თუ მომაგონდა და ამ მოგონებამ კიდევ უფრო ამიჩუყა გული... მომაგონდა, ჩემო ტარიელ, ჯორები, ის ჯორები, რომელთაც ჩვენ იმოდენა ნაალაფევი განძი ავკიდეთ და ზღვათ მეფეს მივუძღვენით!.. აბა, შენ გაშინჯე, ვანა შენ ავთანდილს გული მოუთმენდა, რომ იმ პატიოსან ჯორთა სული არ მოცხსენებო?

პირნათლათ შევასრულე სამდროეო მამულიშვილის მოვალეობა და... ავედექა... გარედან საოცარი ჭრეილ-კიეილი მოისმოდა; „მოვიდა, მოვიდაო“, მაგრამ მე ყურადღება არაფრისთვის მიმიქცევია, რადგან ჩემ თვლებს მხოლოთ თვალ-მარგალიტით დატვირთული ჯორები ებლანდებოდა, მათი ფეხის ხმა მესმოდა და თუ რამ გამომარკვევდა ხოლმე ამ ბურანიდან ეს პერანგის ღილი იყო, რომელიც არ იქნა და არა, ვერ გაეხსენი... მოსხლეტილი მივეგდე ლოგინზე და... ფიქრებში გავერთე...

— ავთანდილ? — რიხიანი ხმით შემოიძახა ვილაშაც.

— ჰმ! ..

— ავთანდილ! — უფრო მრისხანეთ გაიმეორა იმავემ... მე ძლივს ძლივობით წამოვჯექი-ლოგინზე და ხელები მუხლის თავებზე დავიყრდნე. ამ დროს ერთი ისეთი დამიყვირა, რომ თვალები გეჭივით გადმოვატრიალე და ათრთოლებული ხმით ძლივს წამოვიღულულუდე:

— ბა... ბა... ბატო... — მინდოდა მეტქვა - ბატონო-მეტქი, მაგრამ ვერ მოვახსენე.

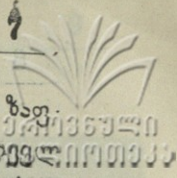
— რას მიჰქარაე? როგორ თუ ბატო! მე ვანა ბატი ვარ? მე მოვედი იმიტომ, რომ გავაცნო ჩემი ძალა, რომელიც შენ უნდა ირწმუნო, როგორც მონამ, რაც შეეხება შენ თავხედობას, რომ მე ბატო მიწოდე, ეს მიპატიეებია იმიტომ, რომ გეტყობა ჩვეულებრივ ქერქში ვერა ხარ. იცი ვინ გელაპერაკება? — თქვენი ბედის და უბედობის ხელთ მპყრობი — ახალი წელიწადი!

— ვირ... ვირ... ვირ... — მინდოდა მომეხსენებია: „ვირწმუნე ყოველი თქვენი ბრძანება მეტქი“, მაგრამ ეს გასახმობი ენა სულ „ვირს“ იძახოდა...

— ჰო, ეგ-ლა მაკლდა! — გაფითრებით წამოიძახა ჩემმა დაუპატიეებელმა სტუმარმა, ერთი ისეთი წამაელო ხელი, და ისე ძლიერათ გადამისროლა ლოგინიდან, რომ სამჯერ ბზრიალასავით უკულმა დაეტრიალდი და მერე ისარივით დავესეე ერთ ადგილს.

— რას ლულულუდებ? ჩქარა თქვი! დამიყვირა.

— მო... მო... მოხარული ვახლავარ თქვენის მობრძანებით! — მოვახსენე ჩემ სულთამხუთავს და

გამობრეცილი თვალეზი ისე ტუტუტუტურათ შევაშტე-
რე, რომ, ეტყობოდა, შევეცოდე, მომიახლოვდა და
უფრო რბილი ხმით მათხრა.

— შენ დიდზე უდიდესი ბრწყინ ხარ, მაგრამ
რაც უნდა იყოს ამ ქვეყანაში პირველ კაცათ გთელი-
ან თურმე და ამიტომ აი, ეს შენთვის მომიცია:
იხელმძღვანელებე ამით და შენი სახელი მსოფლიო
ისტორიაში ამოუშლელი იქნება ისე, როგორც ჩე-
მი სახელი უკუნითი უკუნისამდე უკვდავია.

ამ სიტყვებთან ერთათ გადმომცა ერთი უშვე-
ლებელი წიგნი, რომელსაც ზემოდან „ინსტრუქცია“
ეწერა, და თითონ ამაყის მიმოხეზრით მიჰქართა კა-
რებს.

ცოტა არ იყოს, გონს მოვეკე, მაგრამ კარგა ხანს
მაინც კიდევ ვერ გადავშალე ეს წიგნი, ბოლოს
როგორც იყო, მოვიკრიფე გამბედაობა და დაეუწყე
შინჯვა საამწლო „ინსტრუქციას“. წინა სიტყვაობა
ასე იწყებოდა:

„მე, მთელი მსოფლიოს სეგ-ბედის ხელთ მპყ-
რობელი ახალი წელიწადი, ებაძაერა ჩემ წინა მო-
ადგილეს აწ განდევნილ ძველ წელიწადს და მტკი-
ცეთ ვიცაერა მის ღირს შესანიშნავ მოღვაწეობას,
სურვილი მაქვს ყოველი მისგან დაწყებული საქმე
ღირსეულათ დაეაგვირგინო და ამით პირნათლათ
წარედვე ჩემ მომავალ მემკვიდრესთან. ამიტომ სა-
ყოველთაოთ ებრძანებ, რომ ყოველივე მუხლი ქვე-
მოთ აღნიშნულ წესდებ.სა ყველა ჩემ ქვეშევრდომ-
თაგან მტკიცეთ, შეუტყველეთ იქნეს აღსრულე-
ბული“.

1) არიან ბურჯნი საქაჯეთისანი, რომელნიც
სამებათ და ერთ არსებათ ცოდებინ. თაყვანსცემ-
დეთ ამ ბურჯებს და გარეშე მათსა ნურას იწამებთ.

4) მოჰკალით კაცი, რომ ამის წყალობით ც-მ-
ბირში მუქათათ წახვიდეთ.

5) არ მოერიდოთ ძარცვა-გლეჯას და ქურდო-
ბას, თუ ბევრს ვერას იშოვით ეს მაინც იქნება, რომ
ვირის აბანოში თავს ამოპყოფთ და სასმელ საქმელი
დროზე გექნებათ უშრომლათ და უდავებარაბოთ.

6) ეცადეთ, ერთ რომელსამე ბანკში თავი შერ-
გოთ და ამით ყველას ნდობა დამსახუროთ. მერე
ან გაკოტრდით, ან გადაკარგეთ სადმე, მაგრამ ისე
კ, რომ ჯიბეში ბლომათ გქონდეთ სახარჯო. ამით
არც თქვენ წააგებთ რასმე და არც ბანკი, და თუ
სხვა ვინმე წააგებს თქვენ რაო?

7) ერიდეთ სწავლა-განათლებას ისე, როგორც
გადამდებ სენს. სწავლა ჩვენ დროში მეტი ბარგია.

8) ყოველი ზომა მიიღეთ, რომ ნოემბრიდან
დაწყებული აპრილამდე დღეში სამჯერ და ოთხჯერ
მორწყეთ ქუჩები, თუნდაც დიდი თოვლი იყოს; ეს

აუტლებელი საქარობაა სიმრთელის:თვის. ზაფ-
ხულში კი — არა თუ ქუჩები არ მორწყეთ, ყვე-
დილა-საღამოს პარაკლისი ადევინეთ, რომ რაც
წყლის მოღება ყველა წახდეს, მდინარეები დაშრეს
და თქვენ ხანა გამშრალნი იყევთ.

9) ხელი შეუწყეთ ქუჩებში ლაფის გავრცელე-
ბას, სასტიკათ დასაჯეთ, თუ ვინმემ გაბეღოს და
მათი გასუფთავება მოინდომოს და მუდამ ექაროს
გზებზე ყოველი სიბინძურე, რადგან ამას თხოულობს
სახალხო ჰიგიენა.

10) თვალ-ყუჩი ადევნეთ ქალაქის საყასბოებს,
რომ ძროხის ხორცის ნაცვლათ უთუოთ დამზავალი
კამეის ხარცა ჰყიდონ მეყასპეებმა, ისიც ერთი ორ
ფასზე უფრო მეტათ, რაც ტაქსაზე ნაჩვენებ-ა.

11) დაეაღეთ მეფურნივეს, რომ გირვანქა გა-
მომცხვარ პურში, თუ მეტი არა, ნახევარი გირვანქა
მაინც ტარაკანი, ბუზი და სხვა ნაკავი იყოს შეხელ-
ლი, რადგან ეს სტომაქისთვის მეტის მეტათ მა-გე-
ბელია.

12) თუ დიდებული მწერლის სახელი გინდ-თ
დაიშახუროთ, უპირველეს ყოვლისა გაიძარცვეთ
სამოსელი თქვენი და შეიმოსეთ ძიანძი-კონკებით,
გაუშვით თმა, გაიკეთეთ სათვალეები და ფრჩხლნი
თქვენნი ამოაფსეთ ქუქყითა და მიწით.

13) თუ მოსაგები ადგილის შონეა გინდათ, ან
თანამდებობას რასმე ეძებთ, ლამაზი ქალი შეირთეთ,
ხოლო დედათა სულიერი სილამაზე უარჰყავით და
დათრგუნეთ.

14) თუ ვისიმე ცოლი მოგწონთ და ეყურკუ-
რებით, ჯერ ქმარს დაუმეგობრდით, ოჯახის გულ
შემატკევერ მეგობრათ განდეთ და საქმე გაჩარხება...

15) თუ ერთგულსა და პატიოსან დედაკაცთან
შეუღლება მოინდომოთ, ვიდრე ჯვარს დაწერდეთ,
თხოვნა გაუგზავნეთ, სადაც ჯერ არს, რომ თქვენ
გსურთ გაეყაროთ მეუღლეს. პატიოსანი კავშირი
ყრუ-მუნჯთა ხელობაა და საძრახისი ხელობაც არის.

16) თუ ისეთი ეჭვიანი ცოლი შეეხვედეთ, რომ
ყოველ წასელაზე გკითხავდეთ — სად მდინარ და
როდის მოხვალა? — ხშირათ დაეუბრეთ და ამით
მოუხპეთ კათხეს საშუალება.

17) თუ გინდათ, რომ ქვეყნის საიდუმლო შეი-
ტყოთ, სადალაქოში იარეთ თავის გასაკრეკათ.

18) თუ საზოგადო კეთილი საქმისთვის რამე
შემწეობა მოგთხოვონ, — თუნდაც თქვენი ერთი მა-
ნეთი შამშილით სიკვდილისაგან იხსნიდეს ესმე, —
გამაგრდი კლდესავით და გროშით არ შეეწიო, ხოლო
თუ თქვენი ცოლის კუროს დაჭრდეს, ათას თუმ-
ნობათაც ნუ დაზოგავთ: ეს ოჯახურ მშვიდობი-
ანობას დაამკვიდრებთ...

19) თუ გინდათ, რომ თქვენი შვილი სამაგალითო ზნეობისა გამოვიდეს, — მასწავლებლათ ლოთი და არამზადა კაცი აუჩიეთ.

20) ნუ დაინდობთ ნურც ძმას, ნურც მეგობარს, ვისაც წაწყდეთ სულიდან ხორცამდე ნურას შეარჩინთ. ეს ხალხთა შორის თავის დაფარვის ენერგიას ჰბადებს და, განსოდედთ, თავის დაფარგეს ენერგია ყოველგვარ ენერგიაზე მალლა დგას.

21) თუ სცენაზე თამაში გინდოდეთ, ჯერ ლოთობა დაიწყეთ, ლანძღვა-გინების ლექსიკონი კარგათ გაიზვირეთ და თქვენი სახელი უკედევ არტისტთა რიცხვში ჩაიწერება.

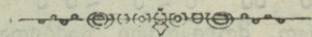
22) თუ მწერლობით ცხოვრების საღერლელი აგეშალოთ, ნურას უკაცრავათ, ცხოვრებას სულ გამოსალმებული იქნებით, მაგრამ ცხოვრება კი არასგზით არ აკცილდებთ რადგან, სალქროწერილის

სიტყვით, ცოდვის მოსანანებლათ შეიღვეთ, შეიღვეთ, შეიღვეთ, ლის მარხვა არის საკმაო. თქვენ კი წელიწადში ორმოც და რვა შეიღვეული მარხვა შეგხედებთ და მაშასადამე სამოთხის კარიც ღია გექნება...

ახლა მოდი და შენ გაიგე აეთი „ინსტრუქციის“ თაფი და ბოლო! რას იზამ, მეტი რა ჩარაა, რომ ყოველივე არ დასრულო და ერთგული ქვეშევრდომობა არ გაუწიო ღირსეულ წინამოადგილის მემკვიდრეს?

ამას შემდეგ ადვილათ შეგიძლია წარმოადგინო, როგორ მდგომარეობაში იქნება შენი ერთგული ძმა.

ავთანდილი.

ორმოც და ათი წელი ქართული თეატრისა.

1

სწორის ორ იანვას ორმოც და ათი წელი შესრულდება მას აქეთ, რაც პირველათ იხილია ქართულმა საზოგადოებამ ქართული პიესა, ქართველი მსახიობნი, ქართული წარმოდგენა. ნახევარმა საუკუნემ გაიზრინა აგერ მას აქეთ, რაც ქართველმა საზოგადოებამ პირველათ შედგა ფეხი გონებრივი და ზნეობრივი წინმსვლელობის სასწავლებელში — თეატრში. რა გაჭირვება გამოიარა ამ დროს განმავლობაში ჩვენმა თეატრმა, რა გააკეთა მან, რა შესძინა ჩვენ ცხოვრებას, რამდენათ შეუწყო ხელი ჩვენი ყროვნული თვით ცნობიერების შეგნებას და განვი

ძველი შელიშადი.

თარებას,— ყველა ამგვარი კიბეები, მგონია, საყუ-
რადღებოა ყოველი ქართველიათვის, რომელსაც
თავისი ერის მომავალი აინტერესებს. ამიტომ, რომ
გადაველოთ თვალი ჩვენი თეატრის ბედობას
ამ ორმოც და ათი წლის განმავლობაში, შეიძლება
ვპოვოთ შიგ მცირე რამ საკულისხმიერო და მომავ-
ლისათვის სახელმძღვანელო ან ყურადღებაში მისა-
ღები.

ადამიანის ორგანიზაცია ისე არის მოწყობილი,
რომ ის ინსტიქტიურათ მიისწრაჟის სიამოვნებისა-
კენ, სიამოვნება მის აუცილებელ მოთხოვნილებას
შეადგენს. სიამოვნება ორ გვარია: ერთია ხორციელი
ანუ ფიზიოლოგიური, მეორე სულიერი. მაშნ რომ
დესაც ფიზიოლოგიური სიამოვნების მოთხოვნილება
ყოველ გვარ ცხოველსა აქვს, განვითარების რა სა-
ფეხურზედაც უნდა იდგეს, სულიერი სიამოვნება
ხოლოთ ადამიანის საქროებათ გაძნდარა და ისიც
ყველა ადამიანისათვის არა. ადამიანი გონებრივით
და ზნეობრივით კარგათ განვითარებული უნდა იყოს,
რომ სულიერ სიამოვნებაში საქროებდეს. როდეს-
საც ცხოვრება რთული და განვითარებულია, ერი
გონებრივით დაწინაურებული, მაშნ სულიერი სი-
ამოვნების მოთხოვნილება ერთი და ორი ადამიანის
კი არა მთელი საზოგადოების, მთელი ერის ნიშ-
იობლივ თვისებას შეადგენს. ასეთი ერისათვის საქ-
რო ხდება სხვა და სხვა დაწესებულება, სხვა და სხვა
საშუალება სულიერი წყურვილის დასაკმაყოფი-
ლებლათ. ერთ ამ გვარ დაწესებულებას წარ-
მოადგენს თეატრი, რომელიც განვითარებულმა სა-
ბერძნეთმა წარმოაშობა, შემდეგ გადმოსცა რომს და
რომიდან მიიღო საშუალო საუკუნოების და დღე-
ვანდელმა ევროპამ. ამ დროს განმავლობაში თეატრი
სახეს იცვლიდა, ისე როგორც იცვლებოდა თვით ცხოვ-
რება. მაგრამ მაყურებელთა უმეტესი ნაწილი საბერძ-
ნეთშიც, რომშიც, დღევანდელ ევროპაშიც ერთი
და იმავე მიზნით მიდიოდა და მიდის თეატრში: მას
უნდოდა და უნდა სიამოვნება. მართალია, სულიერი
სიამოვნების საქროება ადამიანის გონებრივით და
ზნეობრივით განვითარების უტყუარი ნიშანია, მა-
გრამ ნუ თუ თეატრსაც ცალიერი სიამოვნების მო-
ცემის მეტი არა შეუძლია. რა? თუ მხედველობაში
არ მივიღებთ ბალაგანურ თეატრს, ძველ ბერძნებსაც
და დღევანდელ ევროპელებსაც თეატრი წერთინდა,
ანებდებდა მათ ცხოვრებაში და ადამიანის გულში,
ულეძებდა სხვა და სხვა გასაკიცხი მოქმედებისადმი
სიკუდილოს, ჰბადავდა მათ გულში სიყვარულს და
მისწრაფებას ყოველგვარი კეთილისადმი და ამგვართ
აჯაქიზებდა და ამალღებდა ადამიანის გონებას და
ზნეობას. თეატრი ყოველ დროს ხელს უწყობდა
ცხოვრებისა და ადამიანის გაუმჯობესებას: ვოლტერ-
მა თეატრი პოლიტიკური იდეების გასაერყელებელ
ასპარეზათ ამოიჩინა და თეატრის შემწეობით ხელი

შეუწყო რევოლიუციის მოახლოებას. ამგვართ ქეშ-
მარიტი თეატრი სარგებლობს ხალხის სულიერი სი-
ამოვნების საქროებით და სიამოვნების სახევეში აწე-
ლის მას სხვა და სხვა საკულისხმო აზრს და მაგა-
ლითებს. თეატრის ამ გვარი მნიშვნელობა კარგათ
ჰქონდა შეგნებული თითო ოროლა პარს, რომლე-
ბიც მეორმოცე წლებში გამოჩნდენ ჩვენში. ამ პირთა
შორის იყო გიორგი ერისთავიც. ერისთავი როგორც
განვითარებით, ისე ნიჭითა და მიმართულებით გა-
ცილებით მაღლა იდგა დანარჩენ ქართველობაზე.
ჩვენი საზოგადოება მეორმოცე წლებში საღათას ძილს
მ სცემოდა. გონებრივით და ზნეობრივით ის ძალიან
დაქვეითებული იყო; ძისი ცხოვრება იყო ფუქსავე-
ტი, უზნეო, უშინაარსო. ჩვენი არისტოკრატია ხან-
დახან წარსულისაკენ თუ გაიხედავდა ხეწეშით, თო-
რემ მომავალი მას არც აგონდებოდა, არც იზიდაე-
და; ამ მომავლისათვის ის სრულებით არ ფიქრობ-
და, არ ზრუნავდა. სულიერი მოთხოვნილება უძრავ-
ლესობას არავითარი არა ჰქონდა; ძალზე გაძლოძა
და ლოგინზე გაგორება, ლოთობა და ქორ-მეძება-
რი, — აი მთელი მაშინდელი ცხოვრების შინაარსი.
ხოლოთ მცირეოდენ პირთ, და მათთან ერთათ გი-
ორგი ერისთავსაც, მამულისათვის გული შეტკიოდათ,
მიზნათ დავსახათ საზოგადოების გამოფხიზლება, ერო-
ვნული თვითცნობიერების გაღვივება და გაძლიერე-
ბა, ცხოვრების გაუმჯობესება. რა საშუალებით შეე-
ძლოთ მათ თავისი მიზნის მიღწევა? საშუალება იყო
სამგვარი: სწავლა-განათლება, ლიტერატურა და თე-
ატრი. განათლებისათვის ზრუნვა მთავრობის სრულ
უფლებას ექვემდებარებოდა, ამიტომ მამულის გულ-
შემატკივართაც ორი უკანასკნელი საშუალება დაი-
ჩენოდათ და მათ მიმართეს გ. ერისთავის მეთაურო-
ბით. ქართული თეატრის დაარსება გიორგი ერის-
თავის უძლიერეს საწადელს შეადგენდა, მაგრამ ამ
საწადელის ასრულებას ბერი დაბრკოლება ელობე-
ბოდა წინ. ყველა ამ დაბრკოლების ძღვევა თავის-
თავათ, სხვის დაუხმარებლათ მარტო გ. ერისთავს
არ შეეძლო. დამხმარებელიც მალე აღმოუჩნდა ერის-
თავს — ეს იყო ვარანცოვი, რომელიც 1844 წელს
კავკასიის მმართველათ დაინიშნა. ეს კაცი იყო შე-
ლათ პატიოსანი ბუნების პირი, განვითარებული გო-
ნების პატრონი და სპეტაკი აზრების მიმდევარი. ჩა-
მოვიდა თუ არა საქართველოში, მაშინვე შე-
უღბა მეცადინეობას, რომ როგორმე გამოეფხიზლე-
ბია ჩვენი ხალხი, აღეძრა მასში საზოგადო საქმისად-
მი სიყვარული და მისი კარ ჩაკეტილი უღარდელი
ცხოვრება ევროპიულ ცხოვრებათ გარდაექმნა. თე-
ატრის ის ძალიან დიდ მნიშვნელობას აძლევდა და,
რადგანაც ქართველი მწერალი არ ეკულებოდა, ამი-
ტომ რუსული წარმოდგენების მართვა დაიწყო. რას

აკეთებდა ამ დროს გ. ერისთავი? მას სულითა და გულით უნდოდა, თეატრის შემწეობით სინათლე შეეტანა ჩვენ ბნელ ცხოვრებაში, მაგრამ მისი სურვილი სურვილათვე რჩებოდა ჯერჯერობით, მხოლოდ მისი პაესა „ვაყრა“ ხელთნაწერი ვრცელდებოდა საზოგადოებაში და ნელა ნელა ნიადაგს უმზადებდა თეატრს. როდესაც ვარანცოვმა გაიგო, ქართველებს საკუთარი დრამატურგიც ჰყოლიათ და კომედიაც ჰქონიათო, გადაწყვიტა ქართული თეატრის დაარსება და ამიტომ გ. ერისთავის გაცნობა მოიწადინა. ერისთავი ამ დროს ხიდისთავში ცხოვრობდა. შეიტყო თუ არა ვარანცოვის სურვილი, მისგან გამოცხადდა მას თავისი ხელნაწერით. რადგანაც ვარანცოვი არც გიორგის იცნობდა, არც მის „ვაყრას“, ამიტომ თხოვა მას: სცენის მოყვარე ქართველებს მოუყარეთ თავი და თფილისის გიმნაზიის სცენაზე¹⁾ წარმოადგინეთ თქვენი კომედიაო. ვარანცოვის ამით უნდოდა, თავის თვალთ დარწმუნებულიყო, შეეძლო თუ არა გ. ერისთავს, რომ ქართულ თეატრს წინ გაძლოლოდა.

თეატრის მტრებმა ისევ წამოჰყვეს თავი ამ ამბის გაგებაზე. მათში ყველაზე უფრო უშლიდნენ ამ საქმეს ხელს პ. იოსელიანი, რომელსაც თავის თავი დიდ ფილოსოფოსათ ჰქონდა წარმოდგენილი, თ. რევუზ ერისთავი და ბატონიშვილი მარიამი. ესენი როგორც ძველ ცხოვრებაში, ძველ ზნე-ჩვეულებაში, ძველ შეხედულებაში აღზრდილნი, ყოველივე ახლის მტერი იყვნენ. პ. იოსელიანი გაიძახოდა: თეატრი გაგვრყენის, „მეძვე-კურობა“-ს გაგვიჩენსო. ამავე აზრისა იყო რევუზ ერისთავი, რომელიც ათას გვარ ცუდ ხმებს აერცვლებდა, რომ თეატრის საქმე ჩაეშალა. ბატონიშვილ მარიამს ხომ ქართველი ქალის სცენაზე გამოსვლა და ჩვენი ერის გარყვნა ერთი და იგივე ეგონა და, რადგანაც მას დიდი გავლენა ჰქონდა, ჩვენ საზოგადოებაში, ყოველ გვარ თანაგრძნობას ახშობდა თეატრისადმი. მაგრამ რაკი ვარანცოვი ჰპოვა საუკეთესო თანამგრძნობელი, გ. ერისთავი გულმოდგინეთ შეუდგა თავისი საქმის განხორციელებას. მისი ღიღინის „უზენაესი ნატვრა“, ოცნებათ გადაქცეული, დღეს სრულდებოდა და განა ის საცადელს-ლა დააკლებდა, რომ საქმე დაეგვირგვინებია?! გ. ერისთავმა შეადგინა სცენის მოყვარეთა გუნდი, შეასწავლა მათ „ვაყრა“ და 2 იანვარს 1850 წ. გინაზიის პატარა ზალიდან დაანახა ქართველ საზოგადოებას მისი ფუქსავატი, უმიზნო, უიდეალო ცხოვრება. აი ის პირნი, რომლებიც პირველათ გამოვიდნენ ქართულ სცენაზე: ილ. ორბე-

ლიანი, ოქ. ერისთავი, დ. ი. ყიფიანი, ბ. გ. ანდრეესკისა, კნ. ა. ორბელიანისა, გ. ერისთავი, კ. ორბელიანისა, გ. ო. შანშევი, ა. ერისთავი, ნ. ერისთავი, გრ. ერისთავი, კნ. მ. ერისთავისა და მ. გ. კილაევი. მიკირტუმ გასპარიჩის როლს კი გ. ერისთავი თამაშობდა. წარმოდგენას დიდძალი ხალხი მოაწყდა. ვარანცოვი ერთობ კმაყოფილი დარჩა. პირველმა წარმოდგენამ ეს დაარწმუნა, რომ გიორგი ერისთავს შეეძლო ქართულ თეატრისათვის მეთაურობა და პატრონობა გაეწია, და ამიტომ ერისთავი ხიდისთავიდან თავის ამაღლაში გადმოიყვანა, რომ თეატრს მუდამ გვერდში ჰყოლოდა. მალე თამაშობის ქარვასლაში დაასრულეს ახალი თეატრის აშენება და ამ თეატრში 3 მაისს 50 წელს გამართა მეორე ქართული წარმოდგენა, ითამაშეს ერისთავის ახალი კომედია „დავა“, რომლის შინაარსიც თითქმის იგივეა, რაც პირველი პიესისა; შინაარსს გარდა ტიპებიც იგივეა, თუ შეიძლება ტიპები ვუქოდოთ იმ მკრთალათ და გარეგნულათ დახატულ პირებს, რომლებიც ამ კომედიაშია. საკვირველი ის არის, რომ პ. იოსელიანმა და რევუზ ერისთავმა, რომლებიც დიდა წინააღმდეგი იყვნენ ქართული თეატრისა, ამ მეორე წარმოდგენაში თვითონ მიიღეს გულმართვალე მონაწილეობა: პირველი თამაშობდა თავადი ონოფრეს როლს, მეორე იმერელ ლომინ გოდობრელიძისას.

ამ წარმოდგენის შემდეგ ვარანცოვმა გადაწყვიტა, ქართული თეატრი უფრო მტკიცე ნიადაგზე დაეყენებია, ქართველებისათვის სამუდამო სცენა დაეარსებია, მაგრამ ამისათვის ფული იყო საჭირო. ვარანცოვი მოელაპარაკა გიორგი ერისთავს, მიანდო მას ქართული დასის შედგენა, ორასი თუმანი მაშინვე მისცა მსახიობთა დასასაჩუქრებლათ და წასახალისებლათ და ყოველ წლივ ოთხასი თუმანი ჯამაგირი აღუთქვა.

ოთხასი თუმანი თუმცა დიდ ფულს არ შეადგენდა, მაგრამ ამ ფულით მაშინ შეიძლებოდა მსახიობების შოვნა.

1850 წ. გაზაფხულზე გიორგი ერისთავი გამგზავრა სოფლისაკენ, რომ იქ შეედიხა დასი. ჩვენ არ ვიცით, რათ მიმართა ერისთავმა სოფელს; ალბათ ის ხედაუდა, რომ სოფელში არ აღმოუჩნდებოდა მის საქმეს იმდენი მტერი, როგორც ქალაქში, ამას გარდა სოფელში უფრო იხუთათ იშოვნიდა მსახიობებს.

ერისთავმა რამდენსამე თვეში მოაშადა ქართული დასი და შემოდგომაზე ქალაქში ჩამოვიდა. ჩვენი პირველი მსახიობები იყვნენ: ქ-ნნი სააკაძისა, ტატიშვილისა, ანტონოვისა და ბაფროვისა; ბ-ნი დვანიძე, ტატიშვილი, რჩეულიშვილი, კორძაია,

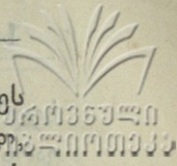
1) ეს შინაური სცენა ვაკანცოვმა გააწყო.

კიკნაძე და ელიოზიშვილი, თფილისში ერისთავი განაკრძობდა გამოუცდელი მსახიობების წვრთნას. ეორინცოვი დიდი სიყვარულით ეპყრობოდა მათ, ხშირათ დადიოდა რეპერტიციებზე, გულს უხალისებდა ყველას საჩუქრებით და, როცა გაგო, რომ ოთხასი თუმანი არტისტებისათვის ძალიან ცოტა იყო, ასი თუმანი კიდევ მოუმატა ჯამ-გირათ. მთელი შემოდგომა ემზადებოდა დასი და 1851 წ. 1 იანვარს გამოვიდა იმავე „გაყრაში“. ამას შემდეგ ახალი დასი ვარანცოვმა გადასცა თფილისს თეატრის დირექციას. დირექცია ქართულ მსახიობებს გულგრილათ ეკიდებოდა, ხელს თუ უშლიდა. თორემ არ ეხპარებოდა, რუსული და იტალიანური წარმოდგენები უფრო იზიდავდა ჩვენ საზოგადოებას, ერთი იმიტომ, რომ ჩინოენიკობა და მხედრობა სულ იქ დადიოდა, მეორე რუსული და იტალიანური თეატრი უფრო ამხიარულებდა მაყურებლებს, ამას მიუძატეთ ჩვენი საზოგადოების მოუშზადებლობა, რეპერტუარის სიღარიბე და ადვილათ წარმოიდგენთ, თუ როგორ მდგომარეობაში უნდა ყოფილიყო ჩვენი თეატრი. მაგრამ, სანამ ვარანცოვი საქართველოში იყო, თეატრის არსებობას არა უჭირდარა.

1855 წელს ვარანცოვი საქართველოდან გად-ყვანეს, და ქართული თეატრის ბედ-იღბალიც გადაწყდა: დასს ჯამაგირი აღარ მისცეს, შემოსავალი მას ვერ ინახავდა, გ. ერისთავმა ველარა გააწყორა და იძულებული იყო თავის საქმეს გამოთხოვებოდა, დასი დავთხოვა და თავის მამულში, ხიდისთავს, წასულიყო. გიორგის შემდეგ სცენის მოყვარენი კიდევ ცდლობდენ, რომ თეატრი როგორმე წამოეყენებიათ ზეზე. ამგვარ პირთა შორის ყველაზე მეტი შრომა და ხარჯი კერესელიძემ გასწია. მან ისესხა ორასი თუმანი, დაიქირავა, შამაზანოვის დარბაზი, გააკეთებია ლოჟები, პარტერი, მოაწყო სცენა, დახატვია დეკორაციები და დაიწყო წარმოდგენები. კერესელიძეს იპედი ჰქონდა: შემოსავალი იმდენი მექნება, რომ ნახევარით ვალს ვისტუმრებ ნაწილ ნაწილათ, ნახევარიც არტისტებს დააკმაყოფილებსო. მაგრამ იმედი არ გაუმართლდა: მიუხედავთ იმისა, რომ ნიჭიერი არტისტები ჰყავდა, როლებს კარგათ სწავლობდენ, შემოსავალი არტისტებსაც ვერ აკმაყოფილებდა; ძველი ვალი ვალათვე რჩებოდა და მას ახალი ემატებოდა. ექვს თვეს აცოცხლა კერესელიძემ თეატრი, ექვსი თვის შემდეგ კი პოვალეებმა ყოველისფერი ვალში გაუყიდეს და თეატრის არსებობას ბოლო მოუღეს. დასი დაიშალა, ვალი კერესელიძეს დაატყდა. „ჩემი ჯამაგირი სამი წლის განმავლობაში სულ მოვალეებს მიჰქონდაო“, სწერს კერესელიძემ. ასგვრათ ქართულმა თეატრმა ხუთი წლის არსებობის შემდეგ სული დალია. ამას შემდეგ

ოცდა ოთხმა წელმა გაიარა, სანამ სამუდამოდ სცენის დაარსება შესაძლებელი გახდებოდა. ამ ოცდა ოთხი წლის განმავლობაში ხალხი ნელ-ნელა იღვიძებდა და წინ მიდოდა. ბატონ-ყმობა მოისპო, ევროპიული ცხოვრების გზაზე მტკიცეთ შედგა ფეხი ჩვენმა ქვეყანამ. მაგრამ გამოუხაზლებია იმდენათ ძლიერი ჯერ არ ყოფილა, რომ საზოგადოების მოთხოვნილებას თეატრი დაეხდა. მხოლოთ ხანდახან სცენის მოყვარენი გამართავდენ ხოლმე წარმოდგენებს თუ კლუბებში თუ კერძო ოჯახებში და ამით თეატრისადმი სიყვარულს ნელანელა აღვიებდენ საზოგადოებაში. ამ დროს განმავლობაში ყველაზე მეტი სამსახური ჩვენი თეატრისათვის ნ. ავალიშვილს, ან. ფურცელაძეს და ა. როინაშვილს მიუძღვისთ. როდესაც საზოგადოებამ იმდენათ გამოიღვიძა, რომ თეატრის საქიროება თვით ცხოვრების ვანეითარებას გამოიწვია, შეადგინეს ამხანაგობა: დიმიტრი ყიფიანმა, გიორგი თუმანიშვილმა, დავით ერისთავმა, ნ. ავალიშვილმა, იოს. ბაქრაძემ, ალ. სარაჯიშვილმა, ილ. ჭავჭავაძემ და განიზარახეს სამუდამო სცენის დაარსება. მათ შეაგროვეს ფული, დააარსეს დრამატიული კომიტეტი, გამოიკვლიეს ამხანაგობის წესდება და 1879 წ. 5 სექტემბერს ჩაპყარეს საძირკველი სამუდამო სცენისა: ამ დღეს წარმოდგენილი იქმნა კნ. ბარბარე ჯორჯაძის კომედია „რას ვეძებდი და რა ვპოვე“.

იქიდან მოკიდებულთი დღემდე ოცი წლის განმავლობაში ჩვენი თეატრი არ დახურულა; ის თუმცა რყევით მიდიოდა წინ, თუმცა ხშირათ განსაცდელში ყოფილა ხოლმე, მაგრამ მისი არსებობა უკვე მტკიცე ნიადაგზე არის აგებული; ეს მტკიცე ნიადაგი ჩვენი საზოგადოების სულიერი მოთხოვნილებაა. ჩვენი ცხოვრება წინ მიდის, საზოგადოების სულიერი მოთხოვნილება უფრო იზრდება და ძლიერდება; ამიტომ თეატრიც დღითი დღე უფრო საქირო ხდება ჩვენთვის და მისი დღევრძელობა ექვს გარეშეა. სამუდამო სცენის მეორეთ დაარსებაში ყველაზე გულმხურვალე მონაწილეობას იღებდენ დ. ყიფიანი და გ. თუმანიშვილი. გიორგი თუმანიშვილი არაფერს ზოგავდა, რომ თეატრი მტკიცე ნიადაგზე დაეყენებია და დაეწინაურებია; ის ცდილობდა, რომ თეატრისადმი სიყვარული სოფელშიაც აღედრა და ამიტომ დასი სოფლებშიაც დაჰყავდა ხოლმე. ამგვარმა შრომამ ის დაასწეულა, ამას ზედ დავრთო უმადურობა და თუმანიშვილი იძულებული გახდა 80 წლის გასულს თეატრისათვის თავი დაენებებია. ამავ დროს დრამატიულმა კომიტეტმაც ხელი აიღო თეატრზე და მეთაურობა ე. აბაშიძემ და კ. მესხმა იკისრეს. ამ ორ პირს პირველ ხანს კარგათ მიჰყავდათ საქმე, მაგრამ მალე თავი დაანებეს და თეატრის წინგაძღოლა იკისრა აკაკიმ.

აკაკის მეთაურობა მეტათ ხანმოკლე იყო, მას შემდეგ მეთაურობას ხან ერთი პირი კისრულობდა ხან მეორე; პატარა ხანს ისევ შეღვა დრამატიული კომიტეტი, მაგრამ მალე დაიშალა. დღევანდელი ჩვენ თეატრს ისევ დრამატიული კომიტეტი განაგებს

ჩვენ მოკლეთ განვიხილეთ ჩვენი თეატრის ნახევარი საუკუნის ისტორია. შემდეგ წერილში ეცდებით, დაენახოთ კითხველს, რას წაჭმოადგენდა ამ დროს განმავლობაში ქართული სცენა, რას აძლევდა ის ჩვენ საზოგადოებას და რამდენათ უწყობდა ხელს ჩვენი ცხოვრების წინსვლელელობას.

ივ. გომარტუელი.

იმედის მოგზაურობა.

(ფანტაზია)

I

ვემორე ნამბობი მოხდა 189... წლის მიწურულეებში, მაგრამ სულ ერთია, მაშინ რომ არ მომხდარიყო, ერთხელაც იქნებოდა ხალხის ერთმული მიაღწევდა მძინარე იმედამდის, გამოაღვიძებდა, ყვირილ-ღრიალით გულს გადმოუბრუნებდა და გაფუთრებული ბრბო

ფეხით ჩამოათრევედა იმ სიმაღლიდან, საიდანაც დღეს ქვეყნის დასათვალისწინებლათ თავისი ნებითა და სურვილით ჩამობრძანდა. აი როგორ მოხდა ეს საკვირველი ამბავი:

მეოცნებე იმედს გაბრწყინებული ეძინა ეშვილდეს ცის სივრცეში. აბნათ ზ ფირი ეხურა, ლეიბათ კი თეთრათ გადაპნტილი ღრუბელი ეშალა. მშვილდათ მძინარს შუქურ-ვარსკვლავი თავზე დაწათოდა და ხომლის კუნწულით სახეს უჯრიღებდა, ვარშემო სხვა წერილ ფეხა ვარსკვლა ები შემოხვეოდენ დ გარინდულნი სულ ოდნ ე ციმციმებდენ, მალოთ ის ცელქი ხარი-პარია არ ისევენება და დრო-გამოშვევით ისე გაიღრიკებოდა ხოლმე, რომ დანარჩენბიც სიცილით იგუდებოდენ. ღამის პირველ საათზე მთვარეც მოსრიალდა იმედის საწოლთან, მდიდრულათ მიმოჰფანტა წერილ-ფეხა ვარსკვლავები და კობტა პატარძალსავით შუაში გამოიჭიმა. მთვარე ვარ-

სკვლავებმა ჩვეულებრივათ ერთმანეთი მოიკითხეს და ან სალამ-ქალამში ისეთი ხმა რობა შეუგებდა რომ იმედს გამოეღვიძა. ნებიერთა-ნებიერმა ჯერ შუბლი შეიკრა, მაგრამ ოკნარე ვარსკვლავებს რომ თვალი შემოავლო, თითონაც გაიღვიძა და მის აკბილთა ელფარებამ სიამოვნების დილილი მოჰფინა ყველა იქ მყოფთა, ეინაიდა იქედის გალიება მის ძილიდან გამოფხიზლებასა და კაი გუნებაზე დადგომას იმწნადა. მალე ლოკინიდანაც წამოდგა და პირველათ მთვარე მოიკითხა:

— რას დაღერემ-ღხარ, ვარსკვლავთ ბატონო, ვის გაუჯავ-ღებიხარ?

— დავილაღე, ხალხთა ნუჯემო, დავილაღე— ძლივ-ძლიობით ამოიგმინ მთვარემ, — მთელი დღე ქვესკნელს დაეყურებდი, მთელ ქვეყანას თ ეზე შემოგველე, და ჩემი მადლიე ი ვერაინა ენახე. ძირს, ხმელეთზე, საშინელი მკაცრი ზამთარი ამეფებულა, ყინვა ქვასაც კი ხეთქავს, ტყე-მინდორი გატიტვლებულა, მდინარენი გაყინულან ხალხი სიცვიით ეხოცება, დედა-მამა სულს ებრძვის... ტყუილათ ეყიიალლე! ერთი უბრალო ბელურაც კი ვერ ვანუგეშე, ვერ გავათბე! ოხრათაც დარჩენილა ამისთანა სიელვარე. ეს ოხერი, თითქო ვანათებ და საკვებლობა კი არა მომაქვს-რა. ვჰ... ამოიხრა მთვარემ და უარესათ დაიღვრიდა.

ვარსკვლავებმა ერთმანეთს შეხედეს და რალაცა წ იბუტბუტეს.

— რასა ბუტბუტე? გაუჯავრდა მთვარე და შეიშმუშნა.

— არაფერს, ბატონო, ეწუხართ, რომ ეგრე განაწყენებული ბრძანდებ. ყველას მაგიერთათ უპასუხა ხარი-პარია.

— მაშ ხალხი ძრიელ შწუხებულთა? დაეკითხა კვალად იმედი.

— შენი მტერია, როკორც ის არის.

— მაინც რა აწუხებთ, რა ტყივათ?

— ვინ მოთელის! ყრუთ უპასუხა მთვარემ. სიჩუმე ჩამოვარდა. მხოლოთ ის ეშმაკი ხარი-პარია არ ისევენება და სხვათა გასაცინებლათ თვალსა ქუტავდა.

— აი, დღეს მეც წავალ ქვეყნის დასათვალისწინებლათ და ენახოთ რა იქნება, ისეთი კილოთი უხრა იქედმა, თითქო უნდა აგრძნობინოს მთვარეს, რომ მოკიქულებმა ზოგჯერ გადაჭარბება იციანო.

— თქვენი ნებაა, თუმცა კი, მკობი, ძალიან შეწუხდებით, სიტყვა ჩამოართვა მთვარემ, მერე კეკლუცათ შემოტრიალდა და ღრუბლებს მიეთარა.

— არა მიშავს რა მიაძახა იმედმა და ძირს წამოსასვლელათ მოეშადა. ტანზე ზეფირისავე კაბა-ჯუბა ჩააცვა; თავზე უჩინ-მაჩინის ქუდი დაიხურა,

ხელში უკვდავების ყაფარჯენი დაიჭრა და ერთ ერთ ფარსკვლავს მოახტა ზურგზე.

— აბა, ჩემო მერანო, ჩამიყვანე ძირს, ქვეყანა უნდა მოვიაროვო, დაუძახა იმედმა ფარსკვლავს და კარგათ გაწორდა.

— აჩუ, შე სამგლე! მიაძახა ხარი-პარიამ და სიცილირსაგან გაგუდული ღრუბლებში გადაკოტრილდა. მაგრამ ეს წაძახილი იმედსა და მის „მერანს“ არ გაუგონათ. ფარსკვლავი იგი თვალის დახამხამებაზე მოსწყდა ცის კაპარასა...

II

— ვაი მის მშობელს, ვილაც გამოესალმა ამ წუთი-სოფელს! წამოძახა ერთმა ბებერმა მოწყვეტილ ფარსკვლავს დანახვაზე და თვალ-ცრემლიანი საჩქაროთ სახლში შებრუნდა. რა იცოდა საცუადემა ბებერმა, რომ იმ მოწყვეტილ ფარსკვლავს ქვეყნით იმედი ჩამოჰყვა და იალბუზის წვერზე გაჩერდა სულის მოსაბრუნებლათ, შესასვენებლათ... საკვირველი თვისება უნდა ჰქონდეს ამ ჩვენ დედამიწას! დაადგა ფეხი თუ არა მთის კონცხს, ცოტა არ იყოს, ჩვენ ციურ სტუმარს, რაღაც მიწიერი, ქვეყნიური ხასიათი მიეცა, ცოტა არ იყოს გუნება შეეცალა. იალბუზის კენზე გადმოძვარდა, შუბლზე ხელ შემოდებული დიდხანს გადმოჰყურებდა დაბლობში გაშენებულ სოფელ—ქალაქებს, თითქო დიდ-ხარისხოვან მოხელესავით სურს ერთი თვალის გადავლებით გაიგოს ხალხის ქარ ვრამიო, მაგრამ რომ ვერა გააჩიარა და ქვეყნიურმა სიცივემაც გერღებში გაუარა, იკადრა იალბუზის ფერდობზე დაქანება.

ერთ ხევში, იქ სადაც იალბუზის მკერდიდან ვეებერთელა ნაკადული გამოდის, თათქო ომში დაჭრილი ვაჟკაცი სისხლათ იცლებო, ღეთის ანაბარათ ერთათ ერთი წისქვილი იდგა. მართალია ამ ნაკადულის ზედა პირი გაყინული იყო, მაგრამ იმდენი წყალი კიდევ დარჩენილიყო, რომ ოსური ცალთვალა წისქვილი ავლრიტინებინა და დაროშვილი ქერის ფქვილი მიეწოდებინა სოფელელებისათვის. ამ ქამათ წისქვილის კარები ღია იყო. თავივით ფქვილში ამოგუნგლულ მიწისქვილეს გაეჩაღებინა ცეცხლი, მიეფიცებინა გამხმარი ჭად-პურები და მათ გახუხუხის მოლოდინში ტკბილათა თვლემდა. აი ამ წისქვილში შევიდა პირველათ იმედი. მძინარა მქვისქვილეს მუხლის ძირში ამოუჯდა და გაკვირებით დაუწყო თვალღება იქ ურობას.

— ელაპარაკობ... ელაპარაკობ... ელაპარაკობ... კუნტრუმით გაიძახოდა ძირ მოცვეთილი სარეველა.

— მეცა ვროშამ... მეცა ვროშამ... ბუყბუყებდა კბილებ დამტყრეული წისქვილის ქვა და თან კოჭ-

ლი გოგოსავით ჰბუქნავდა. თვით წისქვილიც ვერა ზაღლათ გრილებდა, ქშინავდა და იმ მიწურულელ მიდამოს ხმაურობით იკლებდა.

— ელაპარაკობ... ელაპარ... კრახ!.. მოულოდნელათ დაიგმინა ხეივანი და მოტიტინე სარეველას ხმა ჩააწყვეტინა. ხორბალი სულ მთლათ ჩამოიცილა და ცარიელი წისქვილის ქვები გველივით ასისინდენ. თითქო საგანგებოთ გაღვიძესო, მეწისქვილე ფეთიასავით წამოხტა და გარეთ გამოვარდა, წყალი სატეხურზე გადუგრა და როდესაც გული დაიმშვიდა, თავისთვის წაიბუტბუტა.

— რა მალე გამოილია, ეს ოხერი საუქვაფი, მაგრამ იმედი ხვალაც მოიტანებენ.

— კაი იმედია, შენმა მზემ, თუ ასე ძალღუმადურათ გაატარე შენი დღენიო, დასცინა თვით იმედმა და სიცილ კასკასით კარში გამოვარდა. ნეტა, რა აცინებდა?...

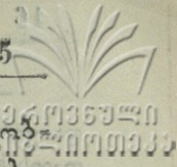
III

პოლოს მინაიჩის მდინარულათ მორთულ ზალაში საპარისებური სიჩუმე ჩამოვარდნილიყო, ქერის შუაგულ ადგილზე ჩამოკიდებულ ბრინჯაოს ძვირფას ქალიდან ოდნავ გამოკრთოდა ბროლის ფარანში ჩასმულ სანთლის შუქი და ძირს, პარკეტის გაკრიბებულ იატაკს, საოცნებო ელფერსა დებდა, ძვირფასი ხავერდის ფარდები, რომლებიც კარ-ფანჯარაზე იყო ჩამოკიდებული, უფრო აბნელებდა, უიმისოთაც მუქი, ოქროში მოვარაყებულ ქალაღლით ვაკრულ ზალის კედლებს და მთელ ოთახს საიდუმლოებით აესებდა. ხავერდითვე გადაკრული სკამ-საფარძლები, სოფლელი პატარძლებით პირ ახვეულები, მოკრძალებით ჩამორიგებოდნენ ზალის კედლებს და ოთახის კუთხეში ამართული ქანდაკებანი მედიღურათ შეჰყურებდნენ ძვირფას ჩარჩოებში ჩასმულ სურათებს. ვეებერთელა, ღარიბი კაცის ქონის ოდენა ფორტოპიანო, სულ განაბული რდგა თავის ადგილას და ზალის სხვა მორთულობა ჩირათაც არ უჩნდა... სიმდიდრეს, სიამოვნებასა და ფუფუნებას, როგორც ჩანდა, ამ ზალაში მოეყარათ თავი.

— აი ეს მომწონს! წამოძახა სიცივისა და სირბილისაგან დაღალულმა იმედმა, როდესაც რაღაც მანქანებით წისქვილიდან ამ ზალაში მოექცა და გათოშვილ ძვალ-რბილში სითბომ ნექტარივით დაუარა.

— დიახ, ეს კარგია! კიდევ გაიფორა იმედმა და ხავერდოვან სავაძელში დიდკაცურათ გადაიქიმა. ფიქრმა წაიღო ჩენი იმედი და ცოტა გაწყდა ოცნების მორეველიც არ შეტოვა.

— ოხ, რა უბედური ვარ! შემოვსია ამ დროს ვილაცის ხმა და იმედმა გვერდზე გაიხედა, იქვე, მის შორიანლო, მხარ-თეძოზე წამოწოლილიყო სახლის

პატრონის ქალიშვილი, ასე ხუთმიტ-თექვსმეტი წლის შუშანიკა და ოცნებით გატაცებული მარგალიტის ლილიყით დამონასკეულიყო რბილ მღვიანზე. მთვარე იყო შუქ მფრქვევილი იმისი სახე, რბა იყო გიშრისა მისი თვალები. ზღვა იყო მოლოცვარე მისი აუღმკირდი. ენებათა-ღვლოვს ქარაშხალი ლერწამივით აჩხვდა მთელ მის არსებას და მისი გულის თქმა კდიმამოსილებასაც კი იგრ დაიფარა. გმინავდა ძუ იითხივით და თურ ირემივით ყურ აცქვეტალი მიჩერებოდა თავის წინ გონებებს თვალთ გამოხატულ საოცნებო სურათსა...

— უბედური, ვარ, უბედური! კიდევ წამოიძახა შუშანიკამ... რატომ არ უნდა დაეყვი იმას, ეინც მი მიყარს. მაშ რისთვის მინდა ეს სიმღიდრე. ოხ, მამაჩემო, შენი ჯავრით საესკას! დაიღრია შუშანიკა და მერე დაცინვით. ცხვირში დუღღუნით განაარძო: „ვა! ერთი(ც ენახოთ ტუტუტი ვინმე გამოდგეს, აფიცარს? გოგო, შეილო, ღმერთი აღარა გაქვს, ჩემი წია-დაგვით მოგროვილი თულოები ოხერ იისმე შევაჩამო, ვა! ვა!“—აი ლიტის რისხვა და უბედურება, შე ცხვირ მოჭმულა შენა, ვანა ლირსი კი ხარ იმის სიძვობისა; ოხ, შენი ჭირიმე ჩემო გარეგინ!.. ქრთლით წამოიძახა შუშანიკამ და თვლები ისე მიებნიდა, როგორც გასაქრობათ მომზადებული სანთელი... კარგა ხანს იყო ჩუმათ შუშანიკა, ბოლოს ერთი ამჩიობხრა და ქვითინიც მოაყოლა.

იმედი მიუახლოვდა შუშანიკას და ის იყო უნდა შობლზე ამბორებოდა, რომ შუშანიკამ გამწარებით წამოიძახა.

— იქედან შალე მოკვდები, მამაჩემო, და მაშინ ნახავ როგორ გაეფრინდებით მე და გარეგინა სამზღვარ გარეთ!..

იმედი შეკრთა, ერთი კი გაიფიქრა, რა ახირე-ზული იმედი ჰქონია, ამ გარეგნობით ანგელოზის მსგავს ქალსაო და გარეთ გამოვიდა.

— აი, ოხრათ დავიჩრჩეს, პოლოს მინაიჩ, ეს სახლი და კარი ჩვენი დაღუპვისათვის, იყავ პოლოსავ, ჩვენი ცოდვის მზიდავი ამინის უკუნისამდე. ან კი ღმერთი როგორ შეგარჩენს ამდენი ხალხის ნაწევანადგესა. იქედან ერთხელ თავზე დაგექცევა ევ არმით აგებული სახლი!... მოესმა ქუჩაზე მიმავალ იმედს. დამაწყევარი დედაკაცის დანახვაზე მწარეთ დაიღრია, მის წინ იღვა ძონძებში გამოხვეული დედაკაცი და ცხარე ცრემლებს აფრქვედა. უყურა დიდხანს ამ დედაკაცს და მერე წარმოიდგინა ის მღიდრულათ მორთული ზალა, რომელიც მეშვიდე ცას ბევრით არ ჩამოუფარდებოდა და თვით უმანკოს, კინაღამ მანკიერი სიტყვა არ წამოცდა...

1V.

თენდებოდა... ყინვა უფრო გაკაპასდა. და იმედმაც ჯერ-ჯერობით თავი დაანება თავის უსიამოვ-

ნო მოგზაურობას, იქვე პოლოსას სახლის მახლობლათ, ერთა უმანკო ბავშის უბეში ჩაძვრა და ტკბილათ მიიძინა... მეორე დღეს კარგა მოშუადღევდა, — როცა იმედმა ისევე ხეტალი დაიწყო. შუადღემდისაც ბიკრი ქვენა-გრძნობ-ს გამოხმატეული „იგონა“ მოისმინა ჩვენმა მოგზაურმა, მაგრამ ყოფილმა ფინაჩმა თუ შეინკალმა, და დღეს კი „კაცათ“ ქველმა ტიმოთე ყვაილაძემ, რომ გააკვირვა და გააცვიფრა, ისე არ იქნება!

— ერთი ოქრო, ორი ოქრო, ეს სამი, სამი... ეს ოთხი, ოთხი... ითვლიდა ფულებს წინდა სანთელსავით ჩამოყვითლებული და ორკაპი ჩხირივით ჩამომხმარი ტიმოთე და თან ისეთი სინახრით დაცქეროდა ამ ოქროებს, აგონებოდათ თავის სიცოცხლე ზედ უნდა წააკლისოს ჭუჭყის მოსაშორებლათ.

— ქრისტიანებო, ოჩხარი აქეთ ოჩხარი ამ ჩემ ოქროებსა—ტიტინება მეტის-მეტო სიამოვნებისაგან „კაცათ“ ქვეული ტიმოთე.—თქვენ კი გენაცვალეთ მაგ კაპწით ამოჭრილ „არიოლებში“; აბა ერთი დაღქით ფიხზე, ერთი დამწკრივლით, ერთი გამახარეთ, პა, პა, პა! რა ამბავია ხალხო და ჯამათონო, ხელმწიფი ვარ, ხელმწიფე! მწა, მწა! გადაჰკონა ტიმოთემ რამდენიმე ოქრო.

— იფ! შერცხვენილი იყოს ტიმოთე ყვაილაძე, თუ თავის დღეში უკეთესი სიამოვნება ეგრძნოს! აღარ ისვენებდა ფულების მოარშიყე ტიმოთე. იმის ყუთის თავზე მჯდომარე იმედი კი ჩუმათ იცინოდა და სვირს უყურებდა.

— საცოდავი ჩემი ამხანაგები, იძახდენ დიდი სათნოიანი კაცია ჩვენი ტიმოთეო, საზოგადო საქმისთვის გულშემატკარო, ქველმოქმედო. რას ამბობთ, რა საზოგადო საქმე, რის ფლავი, რის ბოზბაში! აი ჩემი საზოგადო საქმე... გაიცინა ყვაილაძემ და ოქროებს ხელი გადაუსვა.

— ძალიან კი მცხელოდა, აი, ქველ-მოქმედებისათვის, როდესაც ექვს გროშიან წიგნს სამ შაურათა ვყიდდი, სამ შაურიანს ცხრა შაურათ, ცხრა შაურიანს მანეთათ, და ხან კიდევ მეტათ. აი, დავიდათ თვალი, რომ ჩემ თვალთმაქცობას ჰანგი ვერ აუღეთ და თქვენზე უკეთესა ხმაც მაქვს საზოგადოებაში...

— მოწყალეობა მოიღე, ბატონო, თქვენი ღვთის გულისათვის—სიტყვა გააწყვეტინა ყვაილაძეს კარებზე მომდგარმა გლახამ და საბრალოთ დაეღრია.

— აქედან დამეკარგე, შე სალახანა—გამოსძახა ტიმოთემ, საჩქაროთ ფულის პარკი მიაფანიერა, მკაცი გამომეტყველება მიიღო და კარის კარაპანში გამომდგარმა დიდი რიხით მაჰმართა გლახას.

— მეცხრამეტე საუკუნის უკანასკნელი მიწურულები და გლახაობა! შენ უყურე კაცობრიობის დამცირებასა და! წადი ბიძია, იმუშავე და იცხოვერე, სირცხვილია, აღამიანი ხარ, მხეცივით მკონარაობას როდი უნდა დაეჩვიო...

— ვიმუშავებ, მაკრამ ხელი არაშაქეს დაჭეხი, და ვერც სამუშაოს ვშოულობ... მარტქ რამე... ისევე თავისას გაიძახოდა გლახა.

— აღარ მომშორდები? დაულრიალა ტიმოთემ, ერთი აქეთ-იქით მიიხედა, ხომ არაინა მხედავსო, და მერე ისეთი პანლური ამოუჭირა უმწეო, დაჩხილ კაცს, რომ ქუჩაზე ცხრაჯერ ყირამალა გადაიარა.

— ბრყვი, ღორათ ქცეული ადამიანი, ფულსაც რომ მთხოვს! ნეტა ფულათ იქცე, რომ მიეუმატო ამ ჩემ ოქროებს... თქაფა-თქუფით წამოიძახა ტიმოთემ, მერე თვალები მილულა და მოწიწებრთ წარმოთქვა:

— იმედია ამ ჩემ მეორე ყუთსაც მალე გავამსებ, აბა მაშინა ნახეთ, რა ბიჭი იქნება ტიმოთე ყვავილამდე.

— ფუი, მაგისტანა იმედს, გაჯაერებით წაიოიძახა იმედმა, ერთი ღაზათიანათ შეუკურთხა ტიმოთეს და ლანძღვა გინებით მიაშურა ერთ სამ სართულიანი სახლის სახურავს, რომ იქ გული მოეზრუნებინა და ქუჩაზე გამელელ-გამომელელი აღარ დაენახა. ნუ გამტყუნებთ, საბრალო იმედს! თორმეტ-ცამეტი საათის განმავლობაში ჩვენში ყოფნამ ისე გარყენა უმანკო იმედი, რომ ნახევარზე მეტი სიწმინდე დააკარგინა!...

V.

დამშვიდდა იმედი, ბევრიც ინანა, რომ სულმოკლეობას მიეცა, იფიქრა: ახლა მაინც გავუღებები ჩემ გზას და მოვშორდები ამ ღენ უწესოებასო, მაგრამ ქვეყნიურმა ცხოვრებამ ერთხელ კიდევ მიიპყრო მისი ყურადღება. სწორეთ იმ ადგილის გვერდზე, სადაც იმედი იჯდა, ერთ კაქკაქის ბუღესავით მიფუტუნულ-მოფუტუნულ ოთახში ცხოვრებდა ერთი ყმა ვილი კაცი. შეიძლება, ათასში ერთმა არც კი იცოდა, რომ ქათმის ქანდარასავით შეყუენტებულ ოთახში ცხოვრებდა ვინმე, რადგანაც ამ ოთახის დგმური იშვიათათ გამორდიოდა გარეთ. მთელი ცისმარა დღე დაჰყუდებოდა წიგნებს და კითხულობდა, სწავლობდა, წერდა ეს იყო მისი საზრდო, მისი გამომკვებავი. საკვირველი ადამიანი იყო სანდრო (მოდი ასე დაუქმანოთ). სიტყვით თუ საქმით, აზროვნებით თუ გულის-თქმით მქადაგებელი იყო სიმართლისა და მატარებელი დაჩაგრულთა სიყვარულისა. ვერაფრითარმა გაჭირვებამ ვერ შეარყია მისი მიმართულება, ვერაფრითარმა ათვალისწინებამ შინაურთათ თუ გარეულთაგან ვეღარ შებღალა მისი გარწაფული გულთა-თქმა.

აი ახლაც, სიცოცხისაგან ცხრათ მოკრუნჩხული ჩაპლირღიტებდა ქალღმს და გაჩქარებითა წერდა. წერდა მელნით, მაკრამ შიგ აქსოვდა თავის ნერვებს, წერდა ქალღმსზე, მაგრამ თითოეული სიტყვა, თითოეული აზრი ცხრაჯერ ჰქონდა

გრძობის ქარცეცხლში ვატარებული, თითოეული მუხლი ნაწერისა ცრემლით დაღობილი და დაღმარებული და, თავდადებული გულის თქმით გამოწვეული.

ქალაქის საათმა ორჯელ დაჰკრა. ყინვამ იმატა და მკაცრი ქარი ბევრის აკანთით აჭრიალებდა სანდროს ოთახის კედლებს, გაიყინა სანდროც, სიცოცხისაგან კბილს კბილზე აცემინებდა, მაგრამ მაინც წერას თავს არ ანებებდა, ყოველთვის ხომ ხორცი არ ძლივს ხოლომე სულოსა და სანდროს სულის ძალა ბევრ დაყოლებულ ბერსაც კი შეენატრებოდა.

— იმედია ხვალ დილაადის გავათავო და წავიღებ კიდევ რედაქციაში—წაილაპარაკა სანდრომ, როდესაც კალამი ცოტა ხანს იქით გადადო და გაყინული ხელები დაოჯრთქლა... ღმერთი არ არის, სისხლით ნაწერი გრძობებზე ჰყიდოს კაცმა. მაკ საზიზნარმა ლითონმა ყველაფერი წააილწა. ნაღვლიანათ დააბოლოვა სანდრომ და ისე წერას შეუღდა.

წერს სანდრო... სიამოვნებით ილიმება იმედიც, უკვირს ყმაწვილი კაცის ასეთი თავგამოდება... ჩაეწნა, ჩაეგრიხა სანდრო თავის ნაწერს და ამ ქვეყნიური აღარა აღელვებს რა, გარეთ კი ქარი ზუზუნებს და სახლის კედლებს ერთი ალიაქოთი აქვს...

ცოტა კიდევ და სანდრო დაათავებდა წერილს, გამოთქვამს თავის გულის ნადებს. დილის შეიდი საათია, ქალაქის საათის ხმა წკრილით გასმის დილის გაყინულ ჰაერში.

— შინა ყოფილა? მოისმა ვილაცას ხმა... იმედია!

— ღმერთო, რა ხალხი ყოფილა ამ ქვეყნათ!

გულ აშფოთებით წამოიძახა იმედმა და დაუმატა: წავიდე განშორდე აქაურობას, მე ხომ ის იმედი არა ვარ, რომელიც ყველას პირზე აკერია, მე ვარ იმედი ქობის, ერთობისა და სამართლიანობისა... საწყალი მთვარე კიდევ იმიტომ მოდის ხოლომე ისე დაღრეჯილი... მიზუტუტებდა იმედი ქალაქის უქათავრეს ქუჩაზე მიმავალი და იალბუზისაკენ მიემუტრებოდა, რომ ვარსკვლავების კობით მეშვიდე ცაში ასულიყო. მაგრამ ვილამ მიუშვა იალბუზამდის! ერთ მიყრუებულ და ვიწრო ქუჩაში, გულ შემზარავ სურათს წააწყდა. აპუბტივით შავათ გატრუსულს უზარმაზარ ღანისა ღთმა-წვერის პატრონ მოხუცს თავგამეტებით ცემდა ტიტველ კანჭებზე დასველებულ თასმის მათრახს ერთი ახალგაზდა და თმა ხუჭუჭა ჰაბუკი და თან უშვერათ იხსენიებდა.

შეეცოდა იმედს ტანჯული მოხუცი, თავიდან უჩინმაჩინის ქუდი გადაიძრო და მოჩხუვართ შუაში ჩაუვარდა.

— ეინ ოხერი ხარ, რომ ხელს მიშლი? დაულრიალა ჰაბუკმა იმედს.

— მე იმედი ვარ, ზეციდან ჩამოსული.

— იმედი კი არა, ეშმაკი არ გინდა, დაცინა ჰაბუკმა, მერე თმაზე ხელი გადაისვა, სახიობსავით ფეხი წინ წამოადგა და მედიდურათ უთხრა

— მე ვარ, მე, იმედისა და მომავლისა, ხოლო, მე შენ გასწავლი შენ გზას, თუ შენ ველარ მიგიგნაო.

ამ სიტყვებით ქაბუკა დაავლო ორივეს ხელი და ქალაქ გარეთ გორაზე კი ამოაყოფინა თავი. იქ ბებერი ზარბაზნის წინ დააყენა, ჩვენი იმედი კი ლულაზე შესვა და უბრძანა: „გაისროლეო“. საზარლათ დაიჭეკა ზარბაზნამ, საწყალი ბებერი მტვრით იქცა, ხოლო შეშინებული იმედი ბოლში გაეხეცა და საქაროთ გასწია თავის საბრძანებელში.

დილას აქეთია ჩვენ ერთმანეთს ახალ-წელიწადს ვულოცავთ და ვმზარულობთ, ხოლო გულ გახეთქილი ცრური სტუმარი კი მგონი ისევე გზაშია...

ა. კვლამე.

საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობა მეცხრამეტე საუკუნეში.

მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში საქართველომ განიცადა ღრმა ცვლილებანი საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური ხასიათისა. ის, რაც საუკუნოების განმავლობაში შეურყეველათ და უცვლელათ რჩებოდა, ამ საუკუნეში ძირიანათ შეირყა და სრულიად სხვა ხაზზე, სხვა ფერი მიიღო. საქართველოს ძველი სახელმწიფო და საზოგადოებრივი წესწყობილება, აგებული ბატონ-ყმურ და ფეოდალურ ნიადაგზე, მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში სამუდამოთ დაინგრა. ეკონომიურმა წარმატებამ შექმნა ახალი ხანა, საიდანაც იწყება ქართველი ხალხის გამოსვლა თანამედროვე მოქალაქობრივი ცხოვრების სარბიელზე. ჩვენ გესურს „კვალის“ მკითხველებს გაეაცნოთ, რამდენათაც გარემოება და ჩვენი საკუთარი ძალა ნებას მოგვცემს, საქართველოს ეკონომიური ვითარება მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან ვიდრე მის ბოლომდე. ეს ჩვენ დავანახებებს, რანი ვიყავით მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, რა გავაკეთეთ მის განმავლობაში და რით გადავდგით ფეხი მეოცე საუკუნეში.

I.

მოკლე მიმოხილვა საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობისა დროდან მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისამდე.

რას წარმოადგენდა ეკონომიურათ, ჩვენი ქვეყანა მეფერამეტე საუკუნის ბოლოს? სანამ ამ საგანს გავიცნობდეთ, განვიხილოთ მოკლეთ, თუ რა იყო ამ მხრით დღევანდელი საქართველო ძველსა და საშუალო საუკუნოებში.

გეოგრაფიულმა მდგომარეობამ ერთი მხრით ორ უშესანიშნავეს ხმელეთს: აზიასა და ევროპას შორის და მეორე მხრით ორ ზღვას: შავსა და კასპიის შუა და იმავე დროს ბუნების გასაოცარმა ნაყოფიერებამ და სიმდიდრემ, საქართველო ცნობილ ჰყვეს ჯერ კიდევ ისტორიის წინა ხანებში. დღევანდელი საქართველო

ველოს ტერიტორია უხსოვარ დროდან შეიქმნა შემაერთებელ ძაფათ აღმოსავლეთს და დასავლეთს შორის. ძველმა ერებმა კავკასიის საშუალებით გაიქცნეს ერთმანეთი; მათი ერთმანეთთან მისვლა მოსელა და აღებ მიცემობა საქართველოს საშუალებით ხდებოდა. ვადმოკვება გვეუბნება, რომ დასავლეთ საქართველოში, რომელსაც ძველათ კოლხიდა ერქვა, შავი ზღვით შემოვიდენ ვევიტელები და გაეცვლეს ჩვენში კანაფის მოშენება. ეს იყო დაახლოვებით მეოთხმეტე საუკუნეში ქრისტეს წინ. შემდეგ ვევიტელებისა საქართველოში შემოდოდენ შავი ზღვითვე ფინიკიელნი. თავის მხრით, უხსოვარ დროდან კოლხიდელ ვაჭრებს ჰქონებიათ აღებ მიცემობითი მისვლა-მოსვლა აღმოსავლეთ აზიასთან და განსაკუთრებით ინდოეთთან, ამაში, სხვათა შორის, ჩვენ ის გარემოება გვარწმუნებს, რომ როცა ელინები (ბერძენები) შემოვიდენ კოლხიდაში, ისინი გავვირეებული დარჩენ იმ სიმდიდრით და იმ კულტურით, რომელიც მათ აქ დახედათ. ყველასათვის ცნობილია მიფი არგონაუტების მოგზაურობაზე კოლხიდაში ოქროს მატულოვან ვერძის მოსაპოვებლათ, მიფი, რომელშიაც სიმეოლიური ფორმით გამოხატულია კოლხიდის ბუნების სიმდიდრე და მისი აღებ-მიცემობა. კ. რანსე-ტეტერს აზრით, ბერძენებმა მხოლოთ ისარგებლეს იმით, რაც შემოვლებული ჰქონდათ და რასაც აწარმოებდენ კოლხიდელი ვაჭრები, რომლებსაც ავრთვეთ მიწწერება რუქების ხატვის გამოკონება. 1) არგონაუტების მოგზაურობას, რომლის საშუალებით გაეცვლდა რამდენიმე გეოგრაფიული ცნობები მცირე აზიასა და ამიერ კავკასიის შესახებ, მოჰყვა ერთი მხრით ის შედეგი, რომ ბერძენების ხომალდებმა უშიშრათ იწყეს მიმოსვლა შავ ზღვაზე, და მეორე მხრით ის, რომ შავი ზღვის აღმოსავლეთის ნაპირები, კოლხიდა და რამდენიმეთ ძველი ქართლი მოიფრენ მდიდარი ქალაქებით, როგორც, მაგ. სინდიკი, სადაც შეხედებოდით ინდოეთიდან მოსულ ვაჭრებს, ეა, პეტრა, პიტიუსი, ფაზისი და უპეტესათ დიოსკურია, მდებარე აწინდელი სოხუმის მახლობლათ, სადაც აღებ-მიცემობისთვის იკრიბებოდენ სამასამდე სხვა-და სხვა თემთა წარმომადგენელნი (სტრაბონი). ამ ნაჩრათ აღებ-მიცემობა და მისვლა-მოსვლა აღმოსავლეთს და დასავლეთს შორის საქართველოს საშუალებით გაძლიერდა და გაფართოვდა უფრო მას შემდეგ, რაც მილიტელ ბერძენებმა ამ მოძრაობაში მონაწილეობა მიიღეს 2). უმთავრეს

1) ახლ. როდოსკელის სიტყვით კოლხებს ძველათვე მუქსწავლათ თავიანთ წინა მარჯობისგან ხმელეთის და ზღვის გზების გამოხატვა ქვის ფიჭვებზე (იხ. Риттеръ, исторія ЗемлеВѣдѣнiя, გვ. 52).

2) გზა, რომლითაც საქონელი ვადაქქონდ-ვადაძოქქონდათ ინდოეთსა და შავ ზღვას შუა, ასე ვაივლიდა: ინდოეთიდან ბაქტრიამდის მდ. იქრით, რომელიც უკეთდაჲდა ოქსუს; აქედან ოქსუსი, კასპიის ზღვა, შემდეგ მტკვარი, მტკვარიდან საქონელი ვადაქქონდათ მდ. რიონამდის (ფაზისი) სუთი დღის განმავლობაში, შემდეგ რიონით შავ ზღვამდის (სტრაბონი, შინი).

როს ამ აღებ-მიცემობაში თამაშობდა კოლხიდა, საქართველოს დასავლეთი ნაწილი. იქ იყო უმთავრესი ქალაქები და საქონლის საწყობები, ექ არსებობდა ტილოს საქსოვი ქარხნები, რომელიც აბერძნეთში გაჰქონდათ, მის (კოლხიდის) მგზობლივ სახლობდნენ ხალიბები, რომლებიც განთქმული იყვნენ რკიანის და ფოლადის კეთებით. საზოგადოთ საქართველოს ეკონომიურ და კულტურულ წარმატებას ძველ დროში მოწმობს შემდეგი ფაქტები: 1) კოლხიდის გზებზე მგზავრა შეხედებოდა ქვის ფიჭურებს, რომლებზედაც ნახევნები იყო გზების მიმართულება და ღამის გასათევი ალაგები, 2) სტრაბონის და პლინის მოწმობით რიონზე გაკეთებული იყო 120 ხიდი; 3) სტრაბონი ქართლის აღწერაში შენიშნავს: „იბერია უმეტეს ნაწილად მდიდარია ქალაქებით და სოფლებით; იქ თქვენ შეხედებით ხელოვნურათ გაკეთებულ სახლებს, კრამიტით დახურულებს, პაწკებს და სხვა საჯარო შენობებს“. ყოველივე ეს შედეგი უნდა ყოფილიყო საქართველოს განვითარებული კულტურისა, მაგრამ ჩვენ წინათ აღრიცხვის პირველ საუკუნეში ამ კულტურის მხოლოდ ნაშთები იყო დარჩენილი.

გადახალა ვიკითხოთ რა იყო ძველი საქართველოს კულტურის აყვავების, მისი ეკონომიური წარმატების მიზეზი და სად უნდა ვეძიოთ ამ კულტურის დატყვის მიზეზი? საქართველოს წარმატები ერთი უპირველეს მიზეზთაგანი ჩვენ ზევით მოვიხსენიეთ. — ეს მისი გეოგრაფიული მდებარეობა და აგრეთვე ბუნების ნაკოფიერება და სიმდიდრეა. მაგრამ ამ წარმატებას ხელი შეუწყო აგრეთვე თვით მაშინდელმა საქართველოს წეს-წყობილებამაც. ეს წეს-წყობილება წარმოადგენდა თავისუფალ და დამოუკიდებელ თემთა კრებულს. თითოეული თემი ცხოვრობდა განსაზღვრულ ტერიტორიაზე, ჰყავდა თავისი საკუთარი მამასახლისი და საბჭო, შემდარი ღირსეულ და ბრძენ პირთაგან, რომლებიც განაგებდნენ ყოველ გვარსათმომო საქმეებს. ყოველგვარი შინაური ურთიერთობა თემისა თავისუფლებაზე და თანასწორობაზე იყო აკრებული, წოდებრივ თუ კლასიურ განხეთქილებას იქ აღვილი არ ჰქონდა. ნივთიერი წარმოებაც, თემც ჩაყენებული თემის ეიწრო საზღვრებში, საქმარისათ იყო განვითარებული: პურის მოყვანას, შინაურ საქონლის მოშენებას, ღვინის დაყენებას და სხვა ამგვარ საქმეებს მეტ-ნაკლებათ მისდევდა ყველა თემი. 3) ეს თავისუფალი თემები ხელს უწყობდნენ იმ აღებ მიცემობას და მისვლა მოსვლას, რომელიც უხსოვარ დროდან პირველათ კოლხიდელ და შემდეგ მალეტელ ვაჭართა მეოხებით წარმოებდა ევროპასა და აღმოსავლეთ აზიას შორის. (და თუ მაინცა და მაინც ეს აღებ-მიცემობა და მიმოსვლა შეწყდა, გამდიდრებული და აყვავებული ქალაქები განქრენ, ასე რომ შემდეგ ხანებში მათ კეალსაც ვე-

ლარ პოულობდნენ და თვით საქართველოს თემთა კეთილდღეობაც დაეცა, ამის მიზეზი სულ სხვა იყო. სამი საუკუნის წინ, ჩვენ წელთა აღრიცხვამდის ალექსანდრე მაკედონელმა შეარყია თითქმის ყველა მაშინდელი სახელმწიფოები, ის შევიდა, სხვათა შორის ინდოეთშიაც და თავის ძლიერების და გენიოსობის დალი დაასვა ყოველივეს, რასაც კი შეეხო: მან დააარსა ახალი სახელმწიფოები, გაიყვანა ახალი გზები და გააშენა ახალი ქალაქები. ერთმა იმათგანმა, ალექსანდრიამ, გაშენებულმა ჩრდილოეთ აფრიკაში, ხმელთა შუა ზღვას ნაპირას, სადაც მდ. ნილოსი მას ერთვის, თავისი შესანიშნავი მდებარეობით ჩქარა მიიპყრა მთელი მაშინდელი კაცობრიობის ყურადღება. ალექსანდრია შექნა რა მარტო კლასიკური სწავლის თავშეაფარებელ ალაგათ, არამედ იგი გახდა მსოფლიო აღებ-მიცემობის ცენტრათ. რაღა თქმა უნდა, ამას შემდეგ აღებ-მიცემობა და მიმოსვლა ინდოეთთან და საზოგადოთ აღმოსავლეთ აზიასთან ბევრათ უფრო მოსახერხებელი შეიქნა ალექსანდრიის საშუალებით; ძველი გზა შავი ზღვით და საქართველოთი დატოვებულ იქნა, რითაც ჩვენმა მხარემ დაქარგა ის უპირატესობა, რომელიც მას მიიჭებული ჰქონდა თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის მეოხებით. მეორე მხრით თვით საქართველოს ხალხის ისტორიული ცნობრება ამ ხნიდან დაწყებული ისეთ მიმართულებას ღებულობს, რომ მისი კულტურული ზრდა და ეკონომიური წარმატება ფერხდება და ამასთანავე წინა საუკუნეებში შეძენილიც ირღვევა.

დაახლოვებით ამავე დროს (სამი საუკუნის წინ ქრისტემდის) საქართველოში არსდება პოლიტიკური სახელმწიფო, რომელსაც საფუძვლათ ედება სპარსეთის სახელმწიფო წეს-წყობილება. „ფარნაოზმა (სახელი საქართველოს პირველი მეფისა) გაამრავლა მხედარნი ქართლოსიანნი, რომელთაც განუწყესა სპასალარნი და ათისთავნი; დაარიგა აქა-იქ აზონის მხედარნი, რომელთაც უწოდა აზნაურ; შემოხლცდა ქალაქი მცხეთა და სხვა ქალაქები ქართლისა; დაჰყო მთელი სამეფო სავრისთაოებათ“. 4) ამას შემდეგ საქართველო აზიის სახელმწიფოთა მიხედვით უნდა გამხდარიყო სამხედრო დესპოტათ, რაც ნიშნავდა თავისუფალ თემთა მოსპობას და უმრავლესობის დამონებას. საქართველო სამხედრო დესპოტათ არ გარდაიქმნა, აქ თანდათან განვითარდა წეს-წყობილება, მსგავსი ევროპის საშუალო საუკუნეების ფეოდალური წეს-წყობილებისა; ამასთანავე საქართველო დაიყო რამდენსამე სამეფოთ და სამთავროთ, რომელთა შორია მტრობა, შუღლი, განხეთქილება და შფოთი რაც ხანი გადიოდა სულ უფრო და უფრო მწვავედებოდა. შინაურ შფოთს და შუღლს ხელს უწყობდნენ და იმავე დროს მით სარგებლობდნენ გარეშე მტრებო. სხვა და სხვა მტრები,

3) თავის თავთ იკულისსმება, რომ ეს თემები განვითარების სხვა-და-სხვა საფეხურზე იდგენ, და ეს განსხვავება დღემდისაც დარღვლია ჩვენში.

4) ცხადია, რომ მკმატანე ერთ შიქს, ამ შემთხვევაში ფარნაოზს, აწეკს იმას, რაც ცხოვრებაში უკვე განხორციელებული იყო. მაგრამ ჩვენთვის აქ მხოლოდ ფაქტია საჭირო.

სხვა და სხვა დროს, აონრებდენ და აწიოკებდენ საქართველოს, ასე რომ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისამდე მისი ისტორიის მთელი შინაარსი წარმოადგენს ან შინაურ და ან საგარეო ომების აღწერას. ასეთი მდგომარეობის პირდაპირი შედეგი ის იყო, რომ აღებ-მიცემობა, რომელიც ნატურალური წარმოების დროს განსაკუთრებით უცხო ქვეყნებიდან შემოტანილი საქონლით საზრდობდა, მისუსტდა. რამდენათ შეუძლებელი შეიქნა აღებ-მიცემობითი მოძრაობა და ცოტათ თუ ბევრათ თავისუფალი მიმოსვლა საქართველოში, ამას ყველაზე უფრო შემდეგი გარემოება გვიმტკიცებს. შას შემდეგ რაც არაბებმა დაიპყრეს ეგვიპტე და ალექსანდრია, რის გამო იტალიის ვაჭრებს აღმოსავლეთ აზიასთან საქმის დაქვემდებარება უკანსკენი გადმოსახლდენ სტამბოლში და შაჰი ზღვის საშუალებით ისევ ძველ გზას მიმართეს, მაგრამ რადგანაც საქართველოში მიმოსვლა მეტათ სავაჭრო იყო, მას გვერდი აუქციეს და ბევრათ უფრო შორი გზა არჩიეს სამხრეთ რუსეთის საშუალებით. ვენეციელი და გენუელი ვაჭრები ამ გზით სარგებლობდენ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში და ამ ხანში ერთხელაც არ უსარგებლობდნ საქართველოთ. ცხადია, რომ ასეთ პირობებში ხალხის საწარმოო ძალას არა თუ წარმატება ეტყობოდა, არამედ იგი სულ უკან მიდიოდა. გლეხი ანუ ყმა, რომელიც შეადგენდა წარმოების სუბიექტურ ფაქტორს, მთელი თავისი ქონებით და ძალ-ღონით გადაიქცა ბატონის საკუთრებათ. „ყმის ყველა ბატონისა არის“ (ეპიტ. კან. § 258) დააკანონა ეპიტანგ მეექვსემ და ამით მისცა სრული საქცია იმას, რაც ცხოვრებაში უკვე დიდი ხანია განხორციელებული იყო. ის მცირე დენი უფლებაც, რომლითაც ალბუღას დროს კიდევ სარგებლობდა ყმა, მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში უკვე კაი ხანია მოსპობილი იყო; ყმას ამ დროს აღარ ჰქონდა საკუთრების შეძენის უფლება და საზოგადოთ ამ დროს კანონი მას უყურებს, როგორც ობიექტს და არა როგორც სუბიექტს (ხანააშვილი). ამნაირათ ყმას ჩამორთმეული ჰქონდა ყოველგვარი ადამიანური უფლება; გამოდიოდა, რომ ის მხოლოთ ბატონის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლათ იყო გაჩენილი; ბატონი სარგებლობდა ყმით, როგორც უნდოდა, ჰყიდა, გააჩუქებდა, იგი იყო მისი მსაჯული, მხოლოთ სიკვდილით დასჯა ჰქონდა მას აკრძალული, მაგრამ de facto მას ესეც შეეძლო, — ერთი სიტყვით, ბატონის უფლებას ყმაზე საზღვარი არ ჰქონდა. თავისუფალი მიწის მუშის ყმათ გადაქცევა ერთბაშათ არ მომხდარა და რამდენათ ამ გარდაქმნის პროცესი ხდებოდა, იმდენათ ხალხის ნივთიერი მდგომარეობა უკან მიდიოდა. ან რა საჭირო იყო მისთვის სიმდიდრე, როცა ის დარწმუნებული იყო, რომ ამ სიმდიდრეს უეჭველათ ვინმე სხვა დაეპატონებოდა. მთელ წარმოებას ბატონ-ყმობის დროს, რომელსაც მეურნეობა და ხელოსნობა შეადგენდა. მხოლოთ ბატონის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ჰქონდა მხედველობაში. სახელმწიფო მოთხოვნილება მეორე ხარისხზე იდგა; მეფეს თავისი

საკუთარი ყმები ჰყავდა და სახელმწიფო ხარჯებისათვისი შემოსავალით უნდა დაეთარა, — ანუ მოკლედ რომ ვთქვათ ისიც ფეოდალური ბატონი იყო. წინეთ როცა ბატონ-ყმობი პრინციპი — „ყმისა ყოველივე ბატონისა არის“ — ცხოვრებაში განმტკიცებული არ იყო, ყმა შედარებით ადვილათ იტანდა თავის უფლებას, მაგრამ როცა ცხოვრებაში ამ პრინციპმა სრული განხორციელება მიიღო, ყმების მდგომარეობა მეტათ გაჭირდა ამ გაჭირვებიდან თავის დასაღწევათ ხალხი გარბოდა ოსმალეთში, სადაც ბატონ-ყმობა არ არსებობდა ეს განხორცა უმეტესათ მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში იმერეთ გურია-სამეგრელოში. ამ პროვინციების ეკონომიურ განადგურებას და დატოვებას ზნეობრივ დაცემას მოწმობს ის გარემოება, რომ იმათი მთავრები ოსმალეთის ხარკს აღამიანებით, ე. ი. ორასა ქალაყით, იხდიდენ. ეს კიდევ არაა ვერც იმერეთ-გურია-სამეგრელოს ბატონებამკარათ ჰყიდდენ თავიანთ ყმებს ოსმალეთში და ამ გაყიდულთა რიცხვი ყოველ წლივ რამდენიმე ათასამდის აღიოდა. ქართლ-კახეთში კი ასეთი ამბავი ჩუმათ თუ ხდებოდა და ისიც ძლიერ იშვიათათ. ხალხის ეკონომიურმა დაქვეითებამ, რაც ბატონ-ყმობის დამოკიდებულების პირდაპირი შედეგი იყო, საზოგადოებრივი ცხოვრება უკან დააქანა და სახელმწიფო ძალია სრულიად შეასუსტა. პოლიტიკურათ საქართველო მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს წარმოადგენდა ორ სამეფოს: ქართლ-კახეთსას და იმერეთისას და სამ მთავროს: გურიისას, სამეგრელოსას და სვანეთისას⁵). შინაური წყობილება ყველაზე ერთ და იმავე საფუძველზე იყო აგებული. ეკონომიურმა ვითარებამ იქამდის მიიყვანა საქართველოს ყველა ნაწილები მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს, რომ არც ერთ იმათგანს პოლიტიკური თვით-არსებობის დაცვა აღარ შეეძლო და ამას ვეღარ მიანიჭებდა მათ ვერც გონიერი და გულადი მეფენი, როგორც იყვენ ერეკლე II და სოლომონ დიდი, და ვერც მამაცათ მებრძოლი ჯარი. მაგრამ სადღა იყო ეს ჯარი? მეფე ერეკლე შინაურ შფოთის და ამბოხების დასათრგუნავათ და გარეშე მტრების მოსაგერებლათ იძულებული შეიქმნა დაეჭირებოდა დაღესტნის ლეკები, რაც წლიურათ თხოულობდა 60—100 ათას მანეთამდის ხარჯს. ეს ნიშნავდა ხალხის შემცირებას. ხალხის რიცხვის მოძრაობა არის უტყუარი საზომი მისი ეკონომიური ვითარებისა. ქართველი ხალხის რიცხვი, რომელიც წინა საუკუნოებში რამდენიმე მილიონამდის აღიოდა, მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს სამას ათას არ აღემატებოდა, ეს გარემოება ცუდი ნიშანი იყო. ორივე საქართველოს სამეფოს დაკარგული ჰქონდა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა: ქართლ-კახეთის სამეფო დიდი ხნიდან სპარსეთის პროვინციათ ითვლებოდა, იმერეთი ოსმალეთს ემორჩილებოდა. თუმც ჯერ კიდევ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის სახე ჰქონდათ შერჩენილი, მაგრამ

5) ამას გაგდა ქ. ფოთი, აჭარა და ჭანეთი ოსმალეთს ეკუთვნოდა.

სახელმწიფო შემოსავალი სახელმწიფო ხარჯებს ვე-
ლარ ჰუარავდა. ერეკლე II სახელმწიფო შემოსავლის
გასადიდებლათ ართმევდა ძალით თავადებს მამულს,
რის გამო მას ბევრი წარჩინებული თავადები გადა-
შტერენ. 6) მთელი ქართლ-კახეთის სამეფოს შე-
მოსავალი მეთერთმეტე საუკუნის ბოლოს ძლიერს აღი-
წავდა 90,000 მანეთამდის 7) ამ შემოსავლის გადი-
დება მაშინდელი წარმოების პირობებში ყოველად
შეუძლებელი იყო, რადგანაც წარმოება თანდათან
გუცმოდა. მაგალითათ, აბრეშუმის მოყვანა, რომლი-
თაც ერთ დროს საქართველო ოდიარუსის სიტყვით
ძლიერ მდიდარი იყო, მეთერთმეტე საუკუნის ბო-
ლოს ძლიერ შემცირდა. ესევე ბედი ეწეა სამთო-
მრეწველობასაც. 1763 წელს მეფე ერეკლე II-ის
წინადადებით ბერძნებმა დაიწყეს ბორჩალოში ვერ-
ცხლის და სპილენძის წარმოება, რომელიც ხაზინას
პირველ ხანებში 15,000 მანეთამდის შემოსავალს
აძლევდა. მაგრამ 1800 წ. ეს წარმოება უკვე გაუქ-
მებული იყო. რაც შეეხება იმერეთის სამეფოს,
იმის ზღვაობა ეკონომიურათ, კიდევ უარესი
იყო, რადგანაც სახელმწიფო შემოსავალი იქ თითო-
მის სამჯერ ნაკლები იყო. ხალხის ნაწარმოებს მძ-
ლავრი თავადობა ისაკუთრებდა, რომლის წინაშე
თვით მეფეც ქედს იხრიდა. იმ კუთხეში, სადაც 22
საუკუნის წინეთ ყვაოდნ ქალაქები, რომელთა სიმ-
დიდრე და მსოფლიო აღებ-მიცემობა განთქმული
იყო, გარდა ქუთაისისა, რომელიც უფრო სოფელს
გავდა, არ არსებობდა არც ქალაქი და არც მჭიდროთ
დასახლებული დაბა; და თვით ხალხი მებატონეთა
შეპყრობისა და დამცირებისაგან წელში გატეხილი
იყო. რომ საქართველოს ხალხი სრულიად არ განა-
დგურებულ იყო და არ აღმოფრდილიყო, საჭირო იყო:

1) კერძო ფეოდალების თავ-გასულობის და თვით
ნებობის თუ სრულიად მოსპობა არა, ალაგმვა მაინც,
2) უზრუნველ ყოფა გარეშე მტრების აკლემისაგან;
და 3) უწინარეს ყოვლისა თვით ხალხის ეკონომიურ
ცხოვრებაში ახალი წყაროების აღმოჩენა. საუბედუ-
როთ არც ერთი ამ პირობის სისრულეში მოყვანა
მეთერთმეტე საუკუნის დასასრულს შინაური ღონის-
ძიებით შესაძლებელი არ იყო.
ამნაირათ ორი ათასი წლის ცხოვრებამ საქარ-
თველო მიიყვანა საშიშარ კრიზისამდის: მას წინ ეღ-
ვა ან სრულიად აღმოფხვრა და ან გარდაქმნა. მეც-
ხრამეტე საუკუნემ გადაწყვიტა ეს დიდება მეორეს
სასარგებლოთ. რუსეთის მთავრობის დაფუძნება სა-
ქართველოში არ იყო ერთი კაცის ნების შესრულე-
ბა, ეს იყო ისტორიული აუცილებლობა.
თუ ახლა უკან დავიხვეთ და ჩვენ თვალს მივაპ-
ყრობთ საქართველოს ცხოვრებას მეცხრამეტე საუ-
კუნის დასაწყისამდე, ჩვენ წარმოგვიდგება ორი სუ-
რათი: ერთი მხრით თავისუფალი თემები, მდიდარი
ქალაქები, კოლხიდელი ვაჭრები, რომლებიც აწარ-
მოებდნ მსოფლიო აღებ-მიცემობას, გზები, რომ-
ლებზედაც მიმოსვლა მშვიდობიანათ შეიძლებოდა,

6) Аеты Арх. в., т. I, გვ. 426.
7) Ibid. გვ. 197.

და მეორე მხრით ქვეყანა, შეწუხებული გარეშე და
შინაურ მტრებისაგან, დაცემული ეკონომიურათ და
დასახლებული ხალხით, რომლის უმრავლესობა, მო-
კლებული ყოველგვარ ადამიანურ უფლებას, ნიითი-
ერ და გონებრივ სილატაკეში იყო ჩაფლული. მაშა-
სადამე, ეს ორი ათასი წლის ცხოვრება საჭირო იყო
მხოლოთ იმიტომ, რომ ჩვენი ქვეყანა დაქვეითებუ-
ლიყო. ასეა თუ ისე, თავისუფალ თემთა მოსპობა
ყოველგან განითარების შედეგი იყო. მხოლოთ ჩვენი
ქვეყანა დიდხანს შეჩერდა მეორე საფენურზე. სამა-
გიეროთ მისი ეკონომიური წარმატება მეცხრამეტე
საუკუნეში ჩვენ გვეუბნება, თუ როგორი სისწრა-
ფით ტოვებს იგი ძველ ფორმებს.

ფ. მასარაძე.

(შემდეგი იქნება)

ქართული თეატრი.
კვირას, 2 იანვარს 1900 წ.
სასსაჯრათ 50 წლის ქართული თეატრის დაარსების
გ ა ი მ ა რ თ ე ბ ა

საიუბილეო წარმოდგენა

წარმოდგენილი იქნება:

I.

გ ა უ რ ა

კომედ. 4 მოქ. თხზ. თავ. გ. ერისთავის
დასასრულ

სადღესასწაულო აზოქეოზი
მონაწილეობას მიიღებს მთელი დასი

ანუკრებში დაკრავს ბატ. მაშნერის ორკესტრი და
საზანდარი

ადგილების ფასი მომატებულია
დასაწყისი 8 საათზე

რევისორები: ვ. აბაშიძე. კ. მესხი

მართულ დრამატიულ საზოგადოების გამგეობისაგან
კვირას, 2 იანვარს, 1900 წ. შუადღის
12 1/2 საათზე, ქართულ თეატრ-ს. თეატრში
ქართულ თეატრის 50 წლის არსებობის აღსანიშნ-
ნელათ მოხდება დრამატიულ საზოგადოების წევრთა

სადღესასწაულო კრებვა

კრებვაზე გარეშე პირებსაც შეუძლიათ დაესწრონ.

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ. წერეთლის

პედაგოგიკა

სარჩევი 1900 წლისა.

I. მეთაური წერილები.

	ბჟვრ.
1900 წ. ნ. ჟორდანიასი	1
გიორგი წერეთელი	37
პრესსა ნოე ჟორდანიასი 69, 101, 133, 165, 181, 197, 213, 246, 261, 325, 357, 389, 406.	149, 309
ბურები	229
სადღესო	277
თფილისის ბანკის კრება	294
პალ. ყიფიანის საქმე ნოე ჟორდანიასი	421, 437, 458
ჩინეთი (რუქათი)	501
ომი ჩინეთში ფ. მახარაძის	517, 533, 549, 565, 597
ოზურგეთის ქალაქის თვითმართველობა ფ. მახარაძის	613
ისევ აქ ნ. ჟორდანიასი	629, 645
შავი-ქვის მრეწველობა კრება ნ. ჟორდანიასი	661, 677
ჩვენი უთანხმოება ნოე ჟორდანიასი	693
რედაქცია ნ. ჟორდანიასი	709
ევროპაში ნ. ჟორდანიასი	725
სახალხო სახლი ნ. ჟორდანიასი	741
საზოგადო მოღვაწის კერძო ცხოვრება ნ. ჟორდანიასი	757, 773
პატარა წერილი ნოე ჟორდანიასი	806
ქალაქის მომავალი არჩევნები ნოე ჟორდანიასი	807
პატარა პასუხი დიდ კითხვაზე ნოე ჟორდანიასი	821
საშობაოთ	

21473

II. მდინარეა, ისტორია, არხეოლოგია, ფილოლოგია, ბიოგრაფია და ნეკროლოგია.

საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობა მეტროპოლიტე საუკუნეში ფ. მახარაძის	17, 30, 123, 143, 192
გ. წერეთელი როგორც ისტორიკოსი და არქეოლოგი ფ. მახარაძის	46
საქართველოს შინაური ცხოვრება მეტროპოლიტე საუკუნეში ფ. მახარაძის	30, 79
ეკონომიური და პოლიტიკური ბრძოლა დ. თაფურიძის	91, 386
აკადემიკოსი თარხნიშვილი ის. კვიციანიძის	188
ებრაელთა ეროვნული მოძრაობა ა. ჩხენკელის	235, 257
ჩვენი უთანხმოება ა. წულუკიძის	241
ლავერენტი ტარიელის ძე ჯორჯიკიას ხსოვნას ი. გამყლაყურის	283

	ბჟვრ.
ივ აივაზოვსკი	293
ჯავახეთი და ჯავახელნი ივ. გამარტაქისა 337, 353, 401, 430, 444	
ბექდვითი სიტყვის მოყვარულთადმი ის. კვიციანიძის	340
იოჰანე გუტენბერგი	373
სამსახურის დაწყობილობა იმერეთის მეფე სოლომონ II დროს ა. ხახანაშვილისა	384
ქართული საეკლესიო გალობა ი. კარგარეთელისა	425
ილია ლუკას ძე ბახტაძე (ხონელი)	469
ვლადიმირ სოლოვიოვი (ნეკროლოგი)	507
ვილჰელმ ლიბკნეხტი (ნეკროლოგი)	508
ახალი კანონი ხიზანთა შესახებ	552
გენ. ლეიტ. კოსტ. ქრისტ. მამაციშვილი (ნეკროლოგი)	581
სადაღმკელიანო სვანეთის ამბები მესაფრესისა	636, 658
ქუნთრუშა (ჰიგიენა) ს. ჯაჭვიძის	640
ყვავილი (ჰიგიენა) —	691, 705
კოსტ. კანდელაკი (ნეკროლოგი ყაზანიდან) ს. გ — ს	735

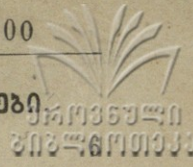
III. სხვა მკვლელობები.

სამხედრო ავტომობილი	29
წერილები საფრანგეთიდან ლ. დ.	82, 111, 159, 177, 224
ჰერბერტ სპენსერი 3-ესი	245, 303
მსოფლიო გამოფენა პარიჟში ლ. დ.	255, 268, 335, 350

ეკონომიური და პოლიტიკური ბრძოლა გერმანიაში დ. თაფურიძის	319
საზღვარ-გარეთ	346
წერილი საფრანგეთიდან ლ. დ.	367, 380
მსოფლიო გამოფენა პარიჟში ლ. დ.	432, 459, 477, 486, 574, 587
ვილჰელმ ლიბკნეხტი ლ. ხ — ლისა	522
წერილი ოსმალეთიდან ასე რაჭველისა	559
საპარლამენტო არჩევნები ინგლისში ი. ჯაკაბაძის	623
წერილი გერმანიიდან ლ. ხ — შვილისა	686, 778

IV. პოლიტიკა.

ევროპის პოლიტიკური მოძრაობა მე-XIX საუკუნეში	21
რუსეთი მე-XIX საუკუნეში — 5 —	28

ინგლის-ტრანსვალის ომი (რუქათი) . 72, 85, 90,
107, 117, 121, 142, 155, 173, 185, 205,
218, 232, 254, 265, 282, 300, 313, 334
საზღვარ-გარეთ 108, 153, 730
ჩინეთის ამბები 376, 398
413, 429, 443, 458, 473, 490, 507
ომის ამბები 520, 539, 555, 570
უცხოეთი 554
პოლიტიკური მიმოხილვა 602, 618
654, 666, 698, 747, 760, 790
საპარლამენტო არჩევნები ინგლისში ი. კაკაბაძის 659, 720
ჩინეთი ზედ. აგქსენტი აბესაძის 799
პოლიტიკური მიმოხილვა 812

V. კოფია.

საახალწლო ამოცანები დ. თ—ლისა 3
სახსოვრათ გ. გოგელაძის 30
სასიქადღლო გიორგი წერეთელს გ. ბოკერასი 44
ლექსი განდგილისა წარ. გ. წერეთლის საფლავზე 60
გ. წერეთლის საფლავზე ნ. შერკვილაძის 60
იქვე წარმოთქმული შ. მდვიშვილისაგან 60
დაუვიწყარო მოღვაწე! გ. კირვალიძის 62
გ. წერეთლის სახსოვრათ თ. რაზიკაშვილის მარად სახსოვარ გიორგის დ. თამაშვილის ღრუბელი დ. თამაშვილის 108
ტალღა გ. ბოკერასი 123
* * * * * ლექსი დ. თამაშვილის 154
ობოლი ყვეილი გულისაბის 187
იმედი ქრისტინაშვილის 206
ფიქრები დ. თამაშვილის 221
მოულოდნელი სტუმარი კვირიდან კვირამდე გოლოგოთა დ. თამაშვილის 232
234
სიმღერა ასოთ-ამწყობისა ი. ევდოშვილის 254
ჩვენ ბოგდინანებს ი. ევდოშვილის 267
მუშის სიმღერა დ. ნინოწმინდელისა 305
ამონაკვნესი, ლექსი გ. გოგელაძის 350
* * * * * ლექსი დ. თამაშვილის 380
სალამო ქალაქში ი. ევდოშვილის 415
მგოსანი, ლექსი ბ. ხახუნაძის 430
მტერი ამბობს, ლექსი ი. ევდოშვილის 443
სადახლო კნ. ნინო რბეჭისა 458
ახალი ნანა გ. გოგელაძის 493
* * * * * ლექსი ი. ევდოშვილის 510
ნაწყვეტი ა. ხახუნაძის 523
ჩემ ძველ სერთუქს (მიბაძე ბერანტესი) ი. ევდოშვილის 542
ნაწყვეტები დ. თამაშვილის 586
ორი ღრო დ. თამაშვილის 619
რა მაწუხებს? ლექსი კატო მიქელაძის 616
* * * * * ლექსი დ. თამაშვილის 683
რაინდი უშიშარი ი. წ—ლისა 716
გოდება გ. ბოკერასი 734
დაკარგული საუნჯე დ. თამაშვილის 749
ხმალი და კალამი კატო მიქელაძის 764
* * * * * ლექსი დ. თამაშვილის 814
საშობაო, * * * * * ლექსები დ. თამაშვილის 822

VI. გელაშვილისტიკა და ფელეტონები

საახალწლო საუბარი ავთანდილის
იმედის მოგზაურობა ფანტაზია ია. კაკაბაძის 13
შუბლის კანის ნაამბობი დ. თამაშვილისა 35
კვირიდან კვირამდე 88, 106 139, 171, 217
ოცი წლის წინეთ გ. წერეთლის 97, 114
120, 128, 162
თფილისის მიდამოები ფელეტონი ნატოსი 221
იის კონა განდგილისა 233
საიდგომო ფიქრები ფელეტონი ნატოსი 235
ბუნება (გიორგესი) ი. გ—რისა 275
პატარა ყარამანიანი ი. ევდოშვილისა 322
პანტაზია პაწია სურათი ნ—სისა 355
სიმართლის ნაამბობი ი. ი—სა 434
მოლაღატე ძალი ბახანასი 447
ივანეს ოჯახის თავ-გადასავალი ზარეთნა-შვილისა 481, 513
მუშტაიდში ნატოსი 498
პატარა ყარამანიანი ი. ევდოშვილისა 527
პსინოპატი სარდიონ მამადაძის 545
ახლათ დაბადებული (თარგმ.) კახელი ქალისა ქვის მტეხელი (რუსულიდან) ვანო გიუნაშვილისა 560
გაზაფხული სურათი მალიშვესკისა ა. მი-თაშვილისა 577
594
ვინ გაიმარჯვებს შებკინ-კუპერნიკისა თარგ. დ—ისა 608
ქუჩის მგველი ნატოსი 657
მარცხი ანტონ ჩეხოვიდან თარგ. გ. ახალ-ციხელისა 707
უგულობა ელ. წერეთლის 769, 783 801
ხსოვნა ელ. წერეთლისა 814, 830

VII. კორესპონდენციები.

ბათომი, ს. სურგუ, კიდევ ბათომი 25
სამგლოვიარო კორესპონდენცია 68
დ. ზესტაფონი ოზურგეთი 75
სოფ. სიმონეთი, „სურები“ 87
ბათომი 105
ქიზიყი, ქიათურა 119
ოზურგეთი, ურბნისი 138
ხიდისთავი, სალხინო, კვალითი 151
გორი, ს. სიმონეთი 170
ლეჩხუმი 183
ოზურგეთი, ნიგოთი 203
ქუთაისი, სოფ. მარტვილი, სოფ. აცანა 215
სოფ. კახური, დაბა სუდაკი 231
კარაკლისი, სოფ. ქიათურა 252
გურია 265
ზემო ქართლი, ქიათურა, სად. გრაკალი 280
ბათომი სოფ. წვეი 299
სოფ. სახელარი, საციციანო, სოფ. აცანა 311
ქიათურა 332
ზემო ქართლი, სოფ. აბაშა 344
ქიათურა, სოფ. კუხი 363
ფოთი, ს. რუისპირი 375
კავკავი, სოფ. ძეგვი, სოფ. ატენი 397

საქართველო
საბჭოთაო

დ. სურამი, სოფ. კულაში, სოფ. შემოქმედი	411
სოფ. კალაგონი, ქალ. თელავი	424
სოფ. წრომი, ს. სუფსა, ს. საჯავახო, ს. ამაშუკეთი	440
სად. განჯა. სოფ. ხარაგაული, ქელეხ-ნოვოლსკი	456
ბათომი	473
ზეკარის საზოგადოება, სოფ. შემოქმედი	489
სოფ. თლული, დაბა ყვირილა, სოფ. ღვედი	506
სოფ. უწერა	521
სოფ. ქალა, სოფ. აკეთი	538
სოფ. სიმონეთი, დაბა ყვირილა	554
სოფ. ძიმითი, დ. ხიდისთავი	569
ლანჩხუთი, სად. ევლახი, სოფ. რუისი	584
სად. მიხაილოვი, სოფ. სამება	601
დაბა ლანჩხუთი, სოფ. ხაშმი, ქიათურა, დაბა ყვირილა	616
სოფ. აკეთი, ქიზიყი	634
ქუთაისი, სოფ. ხოვლე	651
ქ. ბათომი, ქ. სიღნაღი	664
ქიათურა, სოფ. შემოქმედი, სოფ. აცანა	681
სოფ. ხაშმი, ქალ. სიღნაღი	697
ახალციხე, სოფ. დეაბზუი, ქალ. ფოთი	714
სოფ. ბანძა, სოფ. ქოლა, დ. ყვირილა	728
მოსკოვი, ბოხვაური, სალხინო	745
ფარცხმა, აბაშა	759
ბათომი, ქ. სიღნაღი	775
ოდესსა, სოფ. მიქელ-გაბრიელი, დუშეთი	791
ბათომი, ბუგეულის საზოგადოება	810
ს. სურების, ბაღდადი	811, 812
ს. ჯიმითი ქიათურა	824

VIII. კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია.

გიორგი წერეთელი როგორც ბელეტრისტი ი. გამართლის	44
ჩვენნი სიტყვა კანზმული ლიტერატურა ივ. გამართლის	77, 110, 146
ბიბლიოგრაფია: როზა ლიუქსენბურგი გი—ვისა	99
თხზულებანი ვაჟა-ფშაველასი გ—რისა	179
მეცნიერებისათვის წამბულნი ი. გ—რისა	210
ლანჩხუთი ტარმესელი თარგმანი პ. უმიკაშვილისა ი. გ—რისა	227
ბიბლიოგრაფია, „მომბე“ ი. გ—რისა	271, 291
ახალი გზა ივ. გამართლის	463, 474, 511
ხელოვნება და მისი მიზანი ივ. გამართლისა	523, 543, 572, 605, 625, 669
ახირებული პრეტენზია ა. წულუკიძის	529
ბ-ნ ქვარიანის მოთხრობა ანჟელინა გ. წულუკიძის	592
პასუხი ბ-ნ ლალს ს. ფერცხაჯავასი	673
გაკვრა გამოკვრა შინაურისა	751
ბიბლიოგრაფია	814, 833

IX. პუბლიცისტიკა და ძრონია.

ჩვენებური ზრუნვა საზოგადო საქმისთვის სტუმრისა	5
ქურნალ-გაზეთებიდან	24, 76, 90, 184, 219, 265, 314

გიორგი წერეთელი ნ. ჟორდანიასი	40
გიორგი წერეთლის გასვენება	53
საგულისხნო მოვლენა ნ. ჟორდანიასი	54
ორიოდე სიტყვა გიორგი ექ. წერეთელზე ვ. წ.	63
სიტყვები წარმოთქმული გ. წერეთლის საფლავზე	55
ექიმთა დავა	82
რუსეთი 1899 წ.	95, 156
ქუთაისი მანუჩარის	121
მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობის წევრთა საყურადღებოთ ე. კიწმარაშვილისა	130
მცირე შენიშვნა ოზურგეთელისა	155
სხვათა შორის მომწერის	174
ორი ამბავი ნატოსი	176
გაკვრით ქუთათურისა	190
გურიის ამხანაგობა „შუამავლის“ გამო ს. ჭეიშვილისა	210
სრულიად რუსეთის ხელოსანთა პარველი კრება	222
პროვინციელი კორესპონდენტის მდგომარეობა გ. ტუსკიასა	223
დიდი ჯიხაიშის შემნახველ-გამსესხებელი ამხანაგობის კრების გამო მ. ლორთქიფანიძისა	243
სეტყვისაგან დაზარალებულთ შესახებ დუშეთის ფაქტების შესახებ	267
ერთი შემთხვევა დ. ქ—ძისა	282
თფილისის ბანკის კრება	301
ბაქოს ქართული სამკითხველო სეკანაძის ჭაჭანაძისა	307
სააბრეშუმო სადგურის საყურადღებოთ ბ. გ. ჩხიკვიშვილისა	308
წერილი ქუთაისიდან ი. კ—ისა	315
მცირე შენიშვნა ე. თავართქილაძისა	321
თავად-ახნაურთა საქმეები	334
ანგარიში ქართველთა შორის წ.—კ. საზოგადოებისა	365
წერა-კითხვის საზოგადოების წლიური კრება გ—ისა	378
მცირე შენიშვნა თ. რ. ამირჯვებისა	380
წერილი ქუთაისიდან კირკიტასი	416
სეტყვასთან ბრძოლის შესახებ ი. გ—რისა	418
საარაკო ამბავი ღაღა ადნაშვილისა	417
წერალი ახალ-სენაკიდან ისიდ. შიოსძისა	426
ქალაქი გორი ვანა გიუნაშვილისა	462
ქიათურა. შთაბეჭდილებანი N—II-სა	466, 478, 494
მომავალი კრება ქუთაისში ივასი	471, 478
საქართველოს სამრელო სკოლების მასწავლებლების საზოგადო კურსები	480
ილია ხონელის დაკრძალვა ვ. შავდასი	491
სიტყვა რომანოზ ფანცხავასი	492
ფაქტები გურიის ცხოვრებიდან ახლათ გადმოსხმულად	508
ქიათურის შავი-ქვის მრეწველთა კრება ქუთაისში გ. წ—ისა	540
წერილი ბახმაროდან შავგვრქმანისა	557
„შრომის“ ხელოსანთა ამხანაგობის მდგომარეობა	

თავისუფალი
მეცნიერებათა

მარეობა მ. ნოდარაიშვილის	576	საქველ-მოქმედო საქმე	
მცირე წლოვან დამნაშავეთა გამსწორებელი კალონია ზემო ავჭალაში.	586	გაკვრით სეგ. ჯ. ღისა	
ქართული ვალობის ახალი გუნდი	591	წერილი რედ. მიმართ კ. თავართქილასის	324
შავი-ქვის მრეწველთა კრების გამო	603	„ქვალის“ ფოსტა	356
მარგანეცის მრეწველთა გრების გამო სვიმონ ქვარაიასის	620	ბ. ნ თავდგირიძე	370
ჩვენი საკვირაო სკოლები ი გ — რისა	638	შენიშვნა ნ. ჟორდანიასი	403
კოტა რამ გურიის ცხოვრებიდან სარდიონ მამადაძის	654	წერილი რედაქციის მიმართ იანტუკსი	403
პირველი ლექცია ა. ხახანაშვილისა ი. წ — სს	671	ლია წერილი ჩინუასი და კაჯანდაძის	404
წერილი ქართლიდან ჭირასუფელის	717, 781	მცირე შენიშვნა იგივეისი	419
ანგარიში „ქართული დრამატ. საზოგ. მცირე შენიშვნა (ჩვენებური პოლემიკა) სტ. გ. შავდასი	721	მელიტორეთა განჩინება ი. ა. დუმბაძის	419
ლენინუმ-სვენეთის საზოგადოების საყურადღებოთ ად. საბუღიანისა	736	საქველ-მოქმედო საქმე	435
თფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის საგანგებო კრება	751	წერილი რედაქციის მიმართ ა. გუჩიასი	451
ასი წლის წინეთ	762	საქველ-მოქმედო საქმე	468
სწავლის ნიშნების გამო გ — რისა	763	ლია წერილი კ. კაკიანის	498
კოტა რამ ფოთის სამკითხველოზე ჭადარასი	765	წერილი რედაქციის მიმართ ნ. ჩხეიძის	500
ჟურნალ-გაზეთებიდან	780	წერილი რედაქციის მიმართ ვარდენ კადაძის	532
ყარამან მწერალი	793	წერილი რედ. მიმართ ვარდენ კვიციანიშვილას	548
ქიათურის ვარამი მიცანისა	795	წერილები რედ. მიმართ შანიშვილისა და ურატაძის	563
კოტა რამ სამეგრელოზე და მეგრულზე სტ. გ. შავდასი	795	საქველ-მოქმედო საქმეები	564
ჟურნალ-გაზეთებიდან	796	წერილი რედ. მიმართ ისიდორე შიოსძესი.	580
ქართველ მიწის-შოზმელთა მიმართ ი. მეძ-მარაიშვილისა	777	საქველ-მოქმედო საქმე	596
	827	წერილები რედ. მიმართ ვლად. ლომაძის და სერგეისა	611

X. საკოლმეიკო და საქველ-მოქმედო წერილები რედაქციის მიმართ.

წერილი რედაქციის მიმართ	68
საქველ მოქმედო საქმე	84
საქირო განმარტება გულ-დაწვეტილის	94
ბ. ლალს	142
წერილი რედაქციის მიმართ.	164
გაკვრა-გამოკვრა X	174
მცირე შენიშვნა ნ.შ. მერკვილიძის.	190
წერილები რედაქციის მიმართ სე. ქვარაიასის და სოფ. ტეიშვილის	196
გზა-და-გზა ნ. ჟორდანიასი 206, 241 258, 272,	288
წერილები რედაქციის მიმართ	211
შენიშვნა ზ. ანჯიყანიძის	228
წერილი რედაქციის მიმართ მისე მეგრული	259
საქველ-მოქმედო საქმე.	260
წერილები რედაქციის მიმართ გ. წულუკიძის და მისკოველი სტუდენტი ი. ქ.	275
იძულებული განმარტება მ. სურგულაძის.	282
ბატონს „არცმტერს და არც მოყვარეს“ სეგ. ჯ. — ღის	286
წერილი რედ. მიმართ. ქართულ ექიმისა	289
წერილები რედ. მიმართ ჯაფარიძის და სხვების	290
	306

წერილები რედ. მიმართ ვლადენ კადაძის	643
და სტუფ. ელიაძის	660
წერილი რედ. მიმართ ბილანიშვილის	660
საქველ-მოქმედო საქმეები	667
მცირე შენიშვნა კ. მადეპაძის	667
წერილი რედ. მიმართ ად. აზნაძის	576
მცირე შენიშვნა ნესტორ აბაშიძის.	690
წერილები რედ. მიმართ შავლე თახაძის და დ. ერქომაიშვილის	707
წერილები რედ. მიმართ გ. ბოკერასი და ჟდენტისა	723
მცირე პასუხი სიმონ ქვარაიასის	738
მცირე შენიშვნა კანდუკილის	754
წერილები რედ. მიმართ კ. მადეპაძის და მარამ გაჩეილიძის	755
წერილები რედ. მიმართ ად. ნემსაძის და მ. დღობისა	786
შენიშვნა ს. ქ — სს	801

XI. თეატრის მათიანე.

ორმოცდა ათი წელი ქართული თეატრისა ივ. გომართლისა	8, 32
ქართული სცენის დღესასწაული სტუმრისა	27
ბ. ფალიაშვილის კონცერტი ი. გ — ისა.	130
ქართული თეატრის საქმე	186
თფილისის ქართული თეატრი	636
ქართული თეატრი ქუთაისში S. n.	639
ქართული თეატრის სეზონის საქმე №-ის	667
ჩვენი სახიობა 683, 699 732, 748, 761, 812, 825	825
ქალის ბრძოლა უფლებებისათვის ქართული თეატრი ქუთაისში S. n-ისა	702, 737, 766
„დენიზა“	794